

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

**ФАКУЛЬТЕТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ, ПРАВА ТА
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

**КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН І ПОЛІТИЧНОГО
МЕНЕДЖМЕНТУ**

ГЕТМАНЕНКО Тетяна Юріївна
(студент групи МВ-1)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

РОЛЬ ДІАСПОРИ У ФОРМУВАННІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВ

(представлена на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»
галузі знань 29 «Міжнародні відносини» спеціальності
291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»)

Допущено до захисту
протокол № _____
від _____
в. о. зав. кафедри міжнародних відносин
і політичного менеджменту
д-р е. н. Ірина ГРАБЧУК

Керівник роботи:
д.і.н., доц. ШЕВЧУК
Андрій
(наукове звання, прізвище
та ініціали)

(підпис)

Рецензент
к.ф.н., доц. ЛИТВИНЧУК
Оксана (прізвище та
ініціали)

(підпис)

Я, Гетманенко Тетяна Юріївна, цим засвідчую, що представлена до захисту кваліфікаційна робота виконана на основі власних наукових досліджень. Текст не містить доробку інших дослідників без відповідних посилань на їх праці.

Я попереджена про те, що буду недопущена до захисту, а в разі отримання диплому – буду позбавлена його відповідно до чинного законодавства України.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Розділ 1. Теоретико-методологічні аспекти дослідження ролі діаспори у формуванні зовнішньої політики держави.....	8
1.1 Поняття діаспори: дефініція та типологія.....	8
1.2 Діаспори як суб'єкти міжнародних відносин.....	18
1.3 Теорії впливу діаспор на зовнішню політику держав.....	27
Розділ 2. Механізми та форми впливу діаспор на зовнішню політику.....	34
2.1 Політичні, економічні та культурні важелі впливу діаспор.....	34
2.2 Лобізм діаспор у країнах проживання: методи та інструменти....	38
2.3 Приклади ефективного впливу діаспор на зовнішню політику....	44
Розділ 3. Вплив діаспор на формування зовнішньої політики України.....	58
3.1 Історичні аспекти розвитку української діаспори на Заході та її взаємодія з державою.....	58
3.2 Виклики та перспективи взаємодії держави та української діаспори в контексті глобальних викликів.....	69
Висновки.....	79
Список використаних джерел.....	81

ВСТУП

В умовах глобалізації та зростаючого міждержавного співробітництва діаспори набувають все більшої ролі як активні суб'єкти міжнародних відносин. Сьогодні, коли світ стає більш взаємопов'язаним, етнічні та національні спільноти, що проживають за межами своїх історичних батьківщин, можуть впливати на формування зовнішньої політики держав, забезпечуючи їм дипломатичну підтримку, економічну допомогу та культурну взаємодію. Діаспора виступає своєрідним „мостом” між країною свого походження та країною проживання, сприяючи побудові стабільних і продуктивних відносин.

На сучасному етапі розвитку міжнародної політики багато країн приділяють значну увагу діаспорам, розглядаючи їх як вагомий ресурс для досягнення зовнішньополітичних цілей. Діаспори часто стають активними гравцями у просуванні національних інтересів своїх країн у світовому масштабі, особливо в питаннях захисту національного іміджу, економічного лобізму, культурної дипломатії та підтримки демократичних реформ. Вони можуть впливати на міжнародні політичні рішення, сприяючи, наприклад, запровадженню санкцій проти держав, які загрожують їхній історичній батьківщині, або забезпечуючи фінансову та політичну підтримку у кризові моменти.

Актуальність дослідження ролі діаспор у зовнішній політиці визначається необхідністю глибшого розуміння механізмів, через які діаспори можуть взаємодіяти з урядами, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами міжнародних відносин. У світлі сучасних глобальних викликів – таких як зростання геополітичної напруги, міграційні процеси, посилення впливу недержавних акторів – питання про взаємодію держав та діаспор є вкрай важливим для забезпечення міжнародної безпеки та сталого розвитку.

Дипломна робота присвячена вивченню значення діаспор у формуванні зовнішньої політики держав, зокрема, дослідженню їхньої ролі в захисті

національних інтересів на міжнародній арені, у просуванні позитивного іміджу країни та в розширенні культурного впливу.

На сьогоднішній день дослідники приділяють дедалі більше уваги різноманітним теоретичним і практичним аспектам формування та функціонування етнічних діаспор. Особливий інтерес викликають специфічні риси соціально-політичної активності етнічних діаспоральних організацій в умовах сучасної модернізації та глобалізації. Чимало західних та вітчизняних науковців вже давно підкреслюють значення діаспори у міжнародних відносинах, зокрема у двосторонній взаємодії між державами.

У нинішніх наукових дискусіях, що торкаються проблематики української діаспори та її впливу на різні аспекти буття України, помітне місце займають праці вітчизняних дослідників. До найважливіших досліджень на цю тему серед українських науковців, безперечно, можна зарахувати розробки таких авторів, як Атаманенко А.Є., [5, 6, 7] Авер'янова Н.М. [2], Євтух В.Б. [26, 27], Таран Я.А. [49, 50, 51, 52, 53, 54, 55], Ключковська І.М. [35, 36, 37] та багатьох інших. Їхні праці формують ґрунтовну теоретико-методологічну базу для розуміння історії формування української діаспори, аналізу її сучасної ролі та окреслення перспектив взаємодії із державою. Наприклад, роботи Атаманенка А.Є. зосереджені на історичних та сучасних аспектах взаємин України із закордонним українством, підкреслюючи його значення в публічній та культурній дипломатії. Авер'янова Н.М. у своїх дослідженнях висвітлює роль зарубіжного українства у відстоюванні національних інтересів України на міжнародній арені. Фундаментальні монографії та навчальні посібники Євтуха В.Б. у співавторстві надають комплексний соціологічний та історичний аналіз української діаспори, окреслюючи її структуру, динаміку та потенціал. Праці Таран Я.А. глибоко розкривають політичні аспекти функціонування української діаспори, зокрема в Республіці Польща, досліджуючи її можливості впливу на суспільно-політичне життя приймаючих країн та її роль у реалізації стратегії національної безпеки України. Доробок Ключковської І.М. акцентує увагу на взаємодії держави та діаспори у світових реаліях,

розглядаючи українську діаспору як багатовекторний національно-політичний і духовно-культурний феномен.

Аналіз проблем і недоліків державної політики стосовно діаспори, а також порівняння вітчизняного досвіду із зарубіжними прикладами, є важливим та корисним завданням. Актуальність цього дослідження обумовлена тим, що діаспора відіграє значущу роль у житті країни, її культурному розвитку та сучасних процесах державотворення. Більшість країн прагнуть зміцнювати зв'язки з власною діаспорою, встановлювати взаємовигідне співробітництво та отримувати від неї різнобічну підтримку.

Метою дипломної роботи є визначення значення та ролі відносин між державою та діаспорою в контексті сучасних міжнародних відносин.

Об'єктом дослідження є діаспора як суб'єкт міжнародних відносин.

Предмет дослідження є феномен діаспори, її становлення, механізми функціонування та взаємодія з країною походження.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання наступних **завдань**:

- з'ясування поняття «діаспора» та етапів її розвитку;
- визначення ролі діаспори в міжнародній політиці;
- аналіз політичних інструментів держав щодо діаспори великих націй;
- дослідження підходів держав щодо діаспор малих націй;
- вивчення сучасного становища та викликів, з якими стикається українська діаспора;
- розбір політичних інструментів України у відносинах з діаспорою.
- прослідкувати історичні етапи та форми взаємодії української діаспори із Українською державою, особливо після здобуття незалежності.
- виявити ключові виклики та проблеми у взаємодії сучасної Української держави з її діаспорою

Методи дослідження роботи зумовлені вибором об'єкту і предмету дослідження, метою і поставленими у вступі завданнями. Методологічну основу дослідження склали історичний та компаративний методи, системний

підхід. Використання історичного методу дозволило висвітлити виникнення та еволюцію розуміння поняття «діаспора» серед науковців, а також процеси формування політики держав відносно власних діаспор. Компаративний метод уможливив виокремлення спільні та відмінні риси у становленні відносин між державами і діаспорами, а також порівняння досвіду різних країн. Окрім того, у роботі використовуються загальнонаукові методи аналізу, синтезу, індукції. Апробація результатів дослідження була здійснена 20.05.2025 року під час роботи всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених “Держава ХХІ століття: погляд молоді” на тему “Вплив української діаспори на формування зовнішньої політики держав”.

Структура роботи обумовлена поставленою метою та завданнями. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, анотацій. Загальний обсяг роботи – 89 сторінок.

Розділ 1. Теоретико-методологічні аспекти дослідження ролі діаспори у формуванні зовнішньої політики держави

1.1 Поняття діаспори: дефініція та типологія

У сучасних умовах глобалізації та інтенсивної міжнародної взаємодії, роль діаспорних спільнот у зовнішній політиці держав набуває дедалі більшого значення. Розуміння теоретичних та методологічних аспектів цього питання є основою для формування ефективної державної політики, спрямованої на взаємодію з діаспорами, які представляють країну за її межами. Важливо також відзначити, що значна частина держав намагається вибудувати конструктивні та взаємовигідні відносини зі своїми діаспорами, використовуючи їх як інструмент для посилення міжнародного впливу, економічної співпраці та культурної дипломатії. Теоретичний аналіз дозволить глибше зрозуміти механізми та стратегії формування зовнішньої політики з урахуванням діаспорного чинника, що надасть підґрунтя для подальшого дослідження практичних аспектів взаємодії держав з діаспорними спільнотами у міжнародних відносинах.

У сучасному світі, в зв'язку із глобалізацією та іншими процесами, що охоплюють більшість країн, все поширенішими стають міграції, пов'язані з переміщенням індивідуумів, більших чи менших людських спільнот між країнами, а часом і континентами. З різних причин люди покидають батьківщину й оселяються там, де життя для них є більш бажаним.

Втім, як відомо, міграції населення існують з найдавніших часів і викликалися вони різноманітними чинниками, серед яких у XX ст. найпоширенішими були війни та суттєві зміни в політичному житті країн та регіонів, економічні негаразди тощо.

В умовах глобалізації явище міграції суттєво змінює свій характер, кордони в першу чергу розвинених країн перетинає все більше людей з метою покращення життя.

Проаналізуємо поняття «діаспора».

Діаспора – це стійка сукупність людей одного етнічного походження, що проживають за межами своєї історичної батьківщини і мають соціальні інститути для свого розвитку та функціонування.

Відзначають і особливості, притаманні діаспорі, головною з яких є наявність у людей, які проживають за межами свого етнічного ядра, т. зв. «діаспорної свідомості», що сприяє перетворенню цієї відірваності в особливий спосіб існування, у своєрідне культурне, соціальне, духовне й економічне становище соціуму, у специфічну форму життя при фізичній і психологічній віддаленості від історичної батьківщини.

Виділяють її основні компоненти: спільність походження, історії, культури, первинної території проживання, мови до розселення, рецепція розсіяння як вигнання або покарання, сприймання себе як «чужого» серед автохтонного населення, усвідомлення спільності зі спорідненими діаспорними групами, плекання ідеї повернення на історичну батьківщину. Останній компонент більше притаманний політичній еміграції, а діаспорне утворення не замикається у собі, є відкритим для навколишнього світу, хоча зв'язок з історичною батьківщиною є формоутворюючим для решти компонентів «діаспорної свідомості». Таким чином, науковцями запропоновано наступне тлумачення поняття «діаспора» – частина етносу, що внаслідок різних обставин опинилася поза межами свого етнічного ядра в іноетнічному середовищі, проте зберегла свою етнічну самобутність, сформувала специфічну «діаспорну» самосвідомість, має організаційну структуру, яка дозволяє їй стримувати етнічну трансформацію, асиміляцію таких груп, а також забезпечувати розвиток та функціонування даної спільноти, етнокультурну спадковість поколінь. І хоча діаспорі притаманні основні ознаки етносу, етнічна територія не є для неї матеріальною основою життєдіяльності, а, швидше, образом рідної землі, духовна спорідненість з якою є визначальною для «діаспорної свідомості» [4, с. 64].

Діаспора – це така етнічна спільнота, яка має важливі характеристики нації (мова, культура, свідомість) та підтримує й сприяє їхньому розвитку. Діаспора має деякі організаційні форми свого функціонування, починаючи з такої як земляцтво, та закінчуючи наявністю громадських, національно-культурних та політичних рухів. Не можна віднести до діаспори будь-яку групу людей певної національності, якщо у них немає внутрішнього імпульсу, потреби до самозбереження, що в свою чергу обов'язково припускає організаційні структури [4, с. 66].

Характерна ознака діаспори – здійснення нею соціального захисту особистостей, які є її складовою частиною. Релігійний фактор – це особлива ознака діаспори. Історія діаспор показує, що релігія стала цементуючим фактором у консолідації представників одновірців (часто співпадаючих з певною національністю). Здібністю створювати діаспору володіє не кожний етнос, а тільки той, який виявляє стійкість до асиміляції. Якщо об'єктивно стійкість досягається завдяки фактору організації діаспори (органи самоврядування, навчальні, культурні та інші організації), то суб'єктивно існуванням певного стрижня (національна ідея, історична пам'ять, релігійне світосприйняття).

Українську діаспору можна назвати прошарком українського етносу, оскільки громадяни українського походження, які зараховують себе до української діаспори, прагнуть зберігати українську етнічність в умовах іноетнічного середовища й їхня діяльність стимулює розвиток української етнічності в Україні.

Передусім, діаспори слід розглядати з точки зору тих, кого представляє діаспора, які країни або народи відносяться до їхньої історичної батьківщини або історичного минулого. До таких діаспор відносяться ті, які мають власні національні держави (українці, німці, поляки, фіни та інші). Діаспори можна класифікувати згідно тих основних видів діяльності, які вони виконують. Найбільш поширена діяльність, зв'язана з духовною культурою народу, з виконанням культурно-просвітницьких функцій, які спрямовані на

пропаганду національної літератури, мистецтва, на розвиток рідної мови, на створення сприятливих умов для розвитку національної самосвідомості членів діаспори.

Щодо функцій, які здійснюють діаспори: перш за все це захист соціальних прав представників свого народу, який обумовлений необхідністю регулювання міграційних потоків, зайнятості, допомоги в професійному самовизначенні, участі в житті країни помешкання. Соціальні функції торкаються й проблеми громадянства, прагнення діаспор подолати різні прояви обмеження прав членів своєї національності. Все більше значення набуває економічна функція, яку прагнуть реалізувати деякі діаспори. Мова йде про розвиток таких форм економічної діяльності, в яких виконуються специфічні види виробництва народних ремесел, товарів народного використання. Виконання діаспорами політичних функцій ведеться у зв'язку з основними вимогами до розвитку себе як суб'єкта політики. В останні роки все частіше в історичній науці піднімається питання про «розмивання» звичного уявлення про діаспору і про появу в сучасних діаспорах якісно нової риси – транснаціональності [4, с. 67]. Трансформація діаспор відбулася внаслідок зміни характеру територіальних переміщень, появи нових транспортних засобів і комунікативних можливостей, а також нових видів діяльності. З постійною циркуляцією людей, грошових, товарних і інформаційних потоків починає формуватися єдина транснаціональна спільнота. Однак це зовсім не означає зникнення діаспор. Навпаки, в умовах глобалізації в різних країнах світу формуються нові іммігрантські спільноти, а кількість «старих» діаспор тільки зростає, розгалужуються діаспорні організації та транскордонна мережа їх підтримки. За останні тридцять років значення діаспор, зумовлених рядом глобальних причин, невпинно зростає. Світова практика показує, що держави розцінюють діаспору як:

- потужний націєтворчий та державотворчий фактор розвитку;
- дієвий інструмент політичного, економічного та культурного впливу в країнах проживання;

- ефективний засіб для утвердження позитивного образу своєї держави у міжнародній спільноті.

Визначальні риси діаспори як державотворчого чинника: співвіднесення власної долі з долею своєї батьківщини та її народу; участь у суспільно-політичних, соціально-економічних та культурних процесах «материнської» землі, ретрансляція її основних цінностей; забезпечення своїй батьківщині позитивного міжнародного іміджу, економічної, культурної та інформаційної присутності в геополітично важливих регіонах; сприяння розв'язанню внутрішніх проблем рідної країни за рахунок залучення інтелектуального потенціалу представників діаспорних громадських об'єднань. Потреби й можливості співпраці з діаспорою, спрямованої на зміцнення двосторонніх відносин з країною її перебування та утвердження власної державності: сприяння в інформаційному та духовному забезпеченні представників діаспори, зокрема, розвиток засобів масової інформації та науково-освітніх видань мовою держави її походження; використання етнічних груп, задіяних у фінансовій сфері країни проживання для забезпечення політичної стабільності уряду етнічного ядра; залучення своїх громадян за кордоном для добування й систематизації необхідної інформації; всебічна увага до забезпечення життєдіяльності діаспори в різних сферах суспільного розвитку країни її проживання. Українська діаспора вписується в загальносвітову діаспорну та міграційну мозаїку, з властивими для неї внутрішніми суперечностями, конфліктами різних еміграційних хвиль, трансформаційними та асиміляційними процесами.

Українська діаспора, закордонне українство, закордонні українці – доволі неоднорідне явище, яке складається з кількох поколінь, різних за життєвим досвідом, ментальністю, світосприйняттям та, певною мірою, оцінками процесів, що відбуваються в Україні. Всі існуючі сьогодні визначення цього поняття можна узагальнити: «Українці (особи українського походження), які проживають за межами України». Частина з них є мігрантами

першого покоління, частина – мають громадянство країн поселення або були народжені за кордоном.

Термін «українська діаспора» охоплює усіх українців, які опинилися за межами історичної батьківщини незалежно з якої причини: розвалу імперій, світових воєн, природних катаклізмів, політичних чи економічних криз, особистих обставин. Українська діаспора є невід’ємною частиною українського народу держави Україна і творить глобальний український простір.

Культурні надбання української діаспори є насамперед надбанням України, а лише потім – світової цивілізації (під культурним надбанням розуміємо досягнення в усіх сферах людської діяльності, зокрема: гуманітарній, природничій, технічній, суспільній, політичній).

Міграційні процеси належать до об’єктивних суспільних процесів, які впливають і підпорядковуються циклічним законам розвитку природи.

Сучасна Україна не охоплює усіх теренів, на яких живуть автохтонні українці. Значна частина наших співвітчизників внаслідок політичних обставин та через економічні негаразди в різні періоди історії розселялася по світу. Відтак, мільйони українців нині мешкають за державними кордонами України на освоєних ними землях [19, с. 42].

Проблема розвитку культур народів в іноетнічному середовищі має важливе теоретичне і практичне значення. Статистика засвідчує: на трьох українців, які проживають на території своєї держави, припадає щонайменше один, що живе за її межами.

Для української діаспори характерні такі ознаки: перебування частини українського етносу поза межами України; створення в результаті переважно недобровільного переселення українців; розселення – компактне та розсіяне, походження – автохтонне та іммігрантське; діаспорні українці, на відміну від українських трудових мігрантів, зазвичай мають громадянство країни проживання [5, с. 10].

Український географ Ф. Заставний зазначав, що українська діаспора має свої особливості: характеризується різним часом і мотивами поселення в тих чи інших регіонах, регіональними особливостями розселення, рівнем етнічно-культурного розвитку та національної свідомості. Різними є частка українців у населенні країн проживання, рівень збереження української мови, національної свідомості, культури, схильність до асиміляції.

Для українських науковців важливою є проблема осмислення феномену діаспори. Передусім це стосується використання словосполучень західна українська діаспора та східна українська діаспора. Попри умовний територіальний поділ між західною та східною діаспорою є відмінності в розселенні, ступені асиміляції, статевовіковій структурі, освітньому рівні тощо.

З поняттям українська діаспора тісно пов'язані (але в інших контекстах) поняття асиміляція, білінгвізм, етнічна асиміляція, етнічна дисперсія, етнічна ідентичність, етнічна меншина, етнічна міграція, етнічна територія, етнічний плюралізм, етнічний склад, етнічні процеси, етномовні процеси, етнооб'єднуючі процеси, міграція населення, мовний склад, перепис населення, програма перепису населення, рідна мова, розмовна мова.

У Малій енциклопедії етнодержавознавства етнічна меншина – це частина етносів, основне ядро яких розташоване за межами держави й існує, як правило, у формі самостійних етнополітичних організмів. Етнічна територія – це місце проживання основної частини етносу, де представники цього народу живуть незмішано або в невеликому змішанні з національними групами, утворюючи однорідні в етнічному відношенні ареали. За визначенням Євтух В.Б., українська національна територія – земля, суцільно заселена українцями у процесі освоєння ними географічного простору, органічного симбіозу народу з природним довкіллям, що надало обом їм неповторних рис у складній системі ноосфери Землі [26, с. 15].

Формування української діаспори в країнах світу є результатом впливу міграційних процесів, які в свою чергу зумовлені чинниками міграції. Після

того як діаспори створені внаслідок міграції, у їхньому розвитку зростає роль етногеографічних процесів. Міграція українців з економічних та політичних причин є важливим фактором формування спільнот трудових мігрантів, які згодом трансформуються в діаспору. Поняття міграція використовують не лише в демографії, але й в інших науках, зокрема біології (міграція тварин), хімії (міграція хімічних елементів) та інших. Тому в суспільних науках коректніше використовувати поняття міграція населення. Для того, щоб відбулася міграція, необхідні причини, які змусять людей здійснити переміщення у просторі. Ці причини називають чинниками міграції, які є сукупністю причин, явищ і подій, під впливом яких виникають та відбуваються переміщення населення, так звані фактори притягання-виштовхування[46, с. 40-42]. Теорію факторів притягання-виштовхування розробив англійський науковець Е. Равенштейн у праці Закони міграції. Згідно з цією теорією на міграцію населення впливають чотири види чинників: чинники, які діють у початковому місці проживання мігранта; чинники, які діють на стадії переміщення мігрантів; чинники, які діють у місці в'їзду мігранта; чинники особистісного характеру.

Загалом специфіка міграції пов'язана зі стратегією адаптації мігрантів у приймаючому суспільстві. Мігранти створюють структури, які є засобом адаптації, – діаспори, земляцтва, державні, суспільні та комерційні інститути, благодійні організації, які виступають посередниками між країною прийому та походження мігрантів [11, с. 44-45]. У сформованих в результаті міграції середовищах трудових мігрантів чи діаспорах відбуваються етногеографічні процеси. На швидкість етногеографічних процесів впливають: особливості етносів, які взаємодіють, економічні, культурні, мовні, релігійні відмінності тощо. Важливий вплив на етногеографічні процеси має етнічна та імміграційна політика, відносини країни походження та призначення мігрантів. За допомогою дослідження етногеографічних процесів, як і будь-яких суспільно-географічних зв'язків та процесів, можна: а) описувати цілісність та структуру досліджуваних об'єктів; б) поповнювати

поняттєво-термінологічний апарат науки; в) адекватно відображати об'єктивну дійсність.

У науковій літературі розрізняють вузьке та широке трактування етнічних процесів. У широкому розумінні етнічними процесами вважають будь-які зміни складових етносу, у вузькому зміни, які впливають на етнічну ідентифікацію людини і можуть спричинити зміну нею етнічної належності та самосвідомості. За масштабом взаємодії виділяють етногеографічні процеси типу етнос-етнос, внутрішньоетнічні та міжетнічні.

Залежно від того, які параметри етнічності зазнають трансформації, виділяють етносоціальні, етномовні, етнокультурні та етнодемографічні процеси. Українській діаспорі притаманні процеси етнічної асиміляції, яка поділяється на природну і насильницьку. Природна асиміляція відбувається через взаємодію двох етносів, обумовлена соціально-економічним розвитком певної країни. Насильницька асиміляція прояв цілеспрямованої державної етнічної політики, ціллю якої є зміна етнічної належності певної частини суспільства. Одним із прикладів насильницької асиміляції є заборона використання мови чи релігії. Насильницьку асиміляцію варто відрізняти від примусової, яка характерна для мігрантів у розвинутих країнах, де швидка асиміляція мігрантів є умовою їхньої адаптації. На швидкість асиміляційних процесів впливають: чисельність та частка у населенні країни проживання асимільованої групи; соціально-правовий стан мігрантів; характер розселення; час перебування в іноетнічному та іномовному середовищі; змішані шлюби; сфера зайнятості асимільованої групи; наявність/відсутність зв'язків з історичною батьківщиною; господарські зв'язки з титульним етносом; близькість асимільованих і асимілюючих за мовою, культурою, релігією [12, с. 499]. Трансформація української діаспори головно пов'язана із процесами асиміляції. Варто зазначити, що проголошення незалежності України двояко вплинуло на асиміляційні процеси в українській діаспорі. Деякі науковці зазначають, що після 1991 р. українська діаспора втратила свою місію, яка полягала у відстоюванні ідеї незалежної України. Але, з іншого боку, з

проголошенням незалежності України частина діаспори повернулася на історичну батьківщину. Відбувається розчарування представників західної діаспори в сучасних українських реаліях, відсутністю успіхів у економіці, політиці. Чисельність українців зменшується через зміну поколінь в українській діаспорі, відсутність підтримки з боку української влади, особливо в країнах сусідах України, країнах колишнього Радянського Союзу [18, с. 102-103]. Важливу роль в українській діаспорі відіграють етномовні процеси. Термін етномовні процеси має вузьке та широке трактування. У вузькому розумінні етномовні процеси ті, які безпосередньо пов'язані зі зміною людиною або спільнотою своєї мовної належності. У широкому процеси зміни мовних ознак населення, у яких мова виступає передусім критерієм етнічної ідентичності людини та пов'язана з існуванням етносу. До етномовних процесів відносять, наприклад, зміну словникового складу, розширення чи звуження функцій мови, поширення серед членів етносу іншої мови, виникнення двомовності, перехід на іншу мову, тобто процеси мовної асиміляції [19, с. 43].

Отже аналіз концепту "діаспора" показує його багатоаспектність та мінливість, що невпинно змінюється під тиском глобалізації та міграційних хвиль. Осягнення сутності та різновидів діаспор є визначальним для розробки результативних стратегій співпраці держав з їх етнічними групами за межами країни.

1.2 Діаспори як суб'єкти міжнародних відносин

Впливова та активна діаспора країни за кордоном сьогодні стає суттєвим фактором розвитку зовнішньої політики держави, її дипломатії, публічної дипломатії зокрема. У світі, де міграція досягла безпрецедентних, з часів Другої світової війни, масштабів, діаспори все більше сприймаються як впливові актори внутрішньополітичних та міжнародних процесів, більше того, вони продовжують нарощувати цей вплив. Діаспори сьогодні розглядаються як потенційні дипломатичні актори для виконання основних функцій: спілкування, представництва та переговорів. Діаспори можуть залучатись до проведення дипломатичних переговорів на високому рівні від імені своїх країн походження, а також до більш звичайних засобів представлення країн через щоденні контакти та взаємодію з приймаючими громадами. Діаспори також можуть шукати впливу на реалізацію внутрішньо та зовнішньополітичних завдань у країнах походження або впливати на створення нової національної держави (наприклад, курди, палестинці, тибетці тощо). Таким чином діаспори відіграють все більш зростаючу та важливу роль у дипломатичних переговорах, беручи безпосередню участь у важливих дипломатичних процесах.

Особливо важливе значення діаспори мають для невеликих країн через брак коштів, що країна може залучити на реалізацію своєї зовнішньої політики, організацію дипломатичних представництв тощо. Загальновідомо, наприклад, що діаспори Ізраїлю, Греції, Вірменії тощо у США суттєво впливають на формування політики Сполучених Штатів відносно своїх історичних батьківщин, сприяючи розвитку двосторонніх відносин. Водночас, налагоджена комунікація національних урядів із представниками своїх діаспор є вкрай важливим завданням для міністерств закордонних справ, посольств держав. Із все більшим розвитком інформаційнокомунікаційних технологій, зростанням кількості користувачів соціальних мереж, збільшенням часу, що вони проводять он-лайн, надзвичайного значення для

країн набуває розвиток публічної дипломатії [18, с. 103]. Все частіше саме національні діаспори стають об'єктами уваги та водночас суб'єктами публічної дипломатії країн походження.

У літературі, як з питань діаспори, так і дипломатії, основну увагу здебільшого приділено тому, як держави-джерела міграції залучають діаспори до лобіювання національних інтересів, сприяння двосторонньому посередництву або як ресурс для збору інформації для розвідки. Діаспори також розглядаються як ключ до культурної та публічної дипломатії, наприклад, через сприяння взаємовідносинам між громадами та сприйняття діяльності держав, що виходить за рамки офіційної діяльності (наприклад, Британська Рада, Альянс Франсез, Інститут Гете). Формалізовані стратегії діаспор є систематичними підходами, через які держави залучають діаспори, щоб застосувати м'яку силу. М'яка сила впроваджується скоріш через співпрацю, ніж через примус, наприклад, через вплив на думки і, отже, на іноземні політичні рішення двосторонніх партнерів або міжнародних організацій. Провідними світовими суб'єктами, що поставили наголос на своїх діаспорах, як на дипломатичних інструментах для реалізації публічної дипломатії та підвищення ефективності м'якої сили в контексті реалізації зовнішньої політики є Вірменія, Ізраїль та Ірландія. Велику увагу дослідники ролі діаспор у публічній дипломатії приділяють Китаю та Індії через їх амбітні ініціативи з інституціоналізації відносин з діаспорами, з метою отримання потенційних переваг, які діаспори можуть принести для двосторонніх відносин (особливо економічних) відіграючи роль посередників та каталізаторів [20, с. 102.].

Ці ініціативи включають в себе створення міністерств та урядових агенцій для залучення та координації роботи з діаспорами. Таким чином, частина державного апарату працює виключно з громадами своєї країни за кордоном. У Китаї та Індії участь у справах діаспори зводиться до субнаціонального рівня за участі провінційних та місцевих урядів. Їх міністерства та відомства, що займаються справами діаспори, проводять

конференції з питань діаспор в межах відповідних країн та відправляють місії та делегації за кордон, з метою організації спілкування з їх діаспорами. Діаспори сприймаються в першу чергу як джерело інформації та порад, а також як засіб залучення громадян для посольств та міністерств/відомств. Китай та Індія мають давні діаспори та налагодили комунікацію з нащадками емігрантів у другому, третьому, четвертому тощо поколіннях, які також є частиною діаспори. Наприклад, зацікавленість Китаю у китайській діаспорі також поширюється на тих, хто вважається нащадками китайських емігрантів (тобто їх предки залишили Китай у період з XIX-го – початку XX-го століття) і ті, що називаються ксінімін (нові китайські мігранти, які покинули Китай після 1978 року) [46, с.20].

Відносини Індії з її історичною діаспорою були не системними, але частково систематизовані через стратегізацію діаспор. Китайська та індійська політика щодо діаспор включає взаємодію з організаціями за кордоном, які об'єднують представників діаспори. Такі асоціації діаспор мають різноманітні ознаки та характеристики, але ті, що мають міцні зв'язки зі своєю рідною землею грають вирішальну роль у просуванні двосторонніх відносини. Вони використовують тактику культурної та публічної дипломатії для просування національного іміджу своєї батьківщини у країні перебування. Культурні вистави та фестивалі не тільки просувають культуру пращурів, але також мають на меті переконати ширшу громадськість в країні проживання щодо існування переваг від більш тісного двостороннього співробітництва. Існує також інша проблема, коли такі асоціації або інші об'єднання представників діаспори організовують свої структури так, що вони нагадують уряд із представниками своєї елітарної влади. Існують також випадки, коли порядок денний діаспори і їх батьківщини не синхронізуються.

Наприклад, у випадку з Вірменією, діаспора прагнула до міжнародного визнання геноциду вірмен, що ускладнило двосторонні зусилля Вірменії зі встановлення миру з Туреччиною та Азербайджаном. Окрім країн-джерел міграції, приймаючі країни також відносять діаспори до дипломатичних

акторів. Держави, які приймають мігрантів, можуть звернутися до іноземного населення, що проживає в їх країнах (тобто до діаспори іншої країни) з проханням активізувати їх дії в рамках просування національної «м'якої сили» за кордоном.

По-перше, держави, що приймають мігрантів, шукають економічних переваг в країнах, що розвиваються, шляхом заохочення їх іноземного населення, яке народилось за кордоном та повернулося до батьківщини або такого, що продовжує здійснювати вплив на свої країни походження для налагодження взаємовигідної співпраці між країнами, що приймають та направляють мігрантів. Канада, наприклад, широко використовує культурні та професійні мережеві заходи, щоб встановити зв'язок з китайськими іммігрантами, які повернулися до Китаю після отримання постійного місця проживання чи громадянства у Канаді (тобто вони розглядаються як канадці за кордоном). Такі мігранти служать потенційним ресурсом, за допомогою якого економічні цілі країн імміграції можуть бути значно просунуті вперед через культурні знання діаспори та соціальні мережі. [40, с.124-125].

По-друге, для країн, що приймають мігрантів, їх населення, народжене за кордоном та яке належить до діаспори іншої країни представляє собою гарний засіб впровадження західної моделі державного управління та економіки, сприяючи таким чином модернізації та розвитку країн. Програми розвитку орієнтовані на діаспору, які реалізуються Світовим банком, Європейською Комісією, Програмою розвитку ООН, а також Держдепартаментом США, мобілізують діаспори для виконання функції ефективних носіїв західних рецептів успіху, тому що вони здаються культурно близькими, доступними для пізнання та більше зацікавлені в благополуччі їх батьківщини. Діаспори, таким чином, функціонують як провідники м'якої сили та публічної дипломатії для західних національних держав, які мають представництво в міжнародних організаціях. Такі програми розвитку, націлені на діаспору, також можуть служити для вирішення проблем безпеки держав реципієнтів мігрантів, які зіткнулися з нерегулярною міграцією, наприклад,

вимагаючи від країн, що отримують фінансування реалізувати програми управління недокументованою міграцією. Діаспори таким чином розмивають різницю між внутрішнім та закордонним. В описаних вище прикладах, держави, що налагоджують відносини з діаспорами, встановлюють режим дипломатії, що розмиває кордони між вітчизняними та іноземними аудиторіями [20, с. 102-103].

Розглядаючи недержавну дипломатію, простежується низка взаємовідносин між територією та діаспорою. З одного боку НУО, транснаціональні корпорації та де-факто релігійні громади, які представляють виборчі округи, не зв'язані територією, а, скоріше, спільними цінностями, знаннями та / або інтересами, пов'язаними з конкретною проблемою. Для інших недержавних акторів, територія має велике значення у визначенні дипломатії. Діаспори представляються насамперед як інструменти дипломатії на службі держав. Держава сьогодні є важливою, але однією з багатьох акторів, що займаються дипломатією. Діаспори лобіюють питання налагодження співпраці між міжнародними організаціями, ЗМІ, приватним сектором, НУО та інших акторів з країнами-джерелами міграції, державами реципієнтами та іншими державами.

Діяльність асоціацій діаспор об'єднує різні компоненти дипломатії, в рамках яких вони формують відносини з низкою соціальних суб'єктів, таких як державні, міжурядові чи міжнаціональні організації, громадські організації, ринок тощо. Кожен з цих окремих компонентів може мати матеріальні (і нематеріальні) властивості та можливості. Таким чином, діаспора функціонує як дипломатичний суб'єкт у своїх власних інтересах, часом діючи в інтересах держави, що є її історичною батьківщиною та реалізуючи альтернативні політичні проекти через їх взаємодію з іншими соціальними суб'єктами [49, с.56-58].

Діаспори можуть функціонувати як самостійні політичні актори у різний час з різних причин, і дипломатія діаспор може набувати різних форм. Дипломатію діаспори не можна звести до одного з цих режимів взаємодії, вони

є нероздільними, але встановлення аналітичної різниці між ними допомагає виділити різні конфігурації відносин між діаспорою і дипломатією. Розглядаючи три режими взаємодії пропаганда, посередництво та представництво, необхідно проаналізувати засоби, за допомогою яких діаспори мобілізують ресурси, щоб просувати свої інтереси або виконують функцію посередника, але при цьому варто зазначити, що діаспори можуть посилити розкол або загострити конфлікт.

Діаспори також виступають за свої права в країнах проживання, використовуючи дипломатичну тактику для впливу на рішення, що можуть змінити їх правовий статус і права. Яскравим прикладом є рух гуркхів представників елітних військ британської армії, які набирались з непальських добровольців. З колоніальних часів непальські солдати приймалися на службу британською армією та направлялися у різні регіони, але нещодавно виникли проблеми з нерівним ставленням. Активісти використали дипломатичні і юридичні прийоми, і зустрілися з британськими парламентарями і міністрами задля встановлення для відставних гуркхів рівних пенсії та соціального забезпечення. Активісти руху гуркхів також намагались вплинути на непальських політиків, щоб ті прискорили дипломатичні переговори. Усе це є прикладом транснаціональної діяльності діаспор. За винятком боротьби за свої власні права, діаспори можуть також відігравати посередницьку роль у політичних кризах. Домінує думка, що діаспори порушують мир та розпалюють і продовжують конфлікти. Наприклад, Кольєр і Хофлер стверджують, що велика діаспора значно збільшує ризик повторного конфлікту під час громадянської війни. Класичний приклад - це роль тамільської діаспори в розпалюванні конфлікту в Шрі-Ланці через фінансування організації Тигрів звільнення Таміл-Ілама.

Діаспори також можуть позитивно впливати на миротворчу діяльність через просування прав людини та підвищення обізнаності серед приймаючих держав. Віддалене розташування цих спільнот може означати, що вони часто краще можуть оцінити ситуацію на батьківщині і здійснити позитивне

втручання. Саме така позиція на межі між вітчизняним та іноземним, поза зоною конфлікту, але у тісній взаємодії з ним, наділяє діаспори конкретними властивостями як третьої сторони на попередніх переговорах або навіть у формальних переговорах про політичне врегулювання [25, с. 32]. Ці здібності утворюють основні навички посередництва: вони можуть закликати сторони сісти за стіл переговорів, функціонуючи як посередники між політично зацікавленими сторонами на батьківщині та міжнародними суб'єктами, що підтримують вирішення конфліктів, виступаючи в якості посередників та комунікаторів.

Неоднорідність діаспор, і суперечки щодо легітимності їх об'єднань, мають значний вплив на природу та географію дипломатії. В цьому контексті іншим способом залучення, за допомогою якого діаспори застосовують дипломатію, є представництво. Прикладом легітимного представництва є колективна індійська діаспора та як протиставлення суперечливі вимоги сикхської діаспори. Уряд Пенджабу в Індії (субнаціональна філія Індійської держави) мобілізував сикхську діаспору для участі в досягненні Цілей розвитку Індії, але непрості давні відносини між сикхськими сепаратистами в межах Індії і поширені екстратериторіально сикхські діаспори, що фінансували сепаратизм відображає складні відносини між політичними цілями сикхів та державною стратегією щодо діаспори індійського уряду. Роль представництва має підвищену значимість у випадку діаспори без громадянства. Тут діаспори використовують дипломатичну тактику, конвенції та місії не тільки для просування своїх ідей через пропаганду, але також як режим представництва, щоб отримати політичне визнання на міжнародній арені та продовжити діалог щодо суверенітету. Режими дипломатичного представництва таких діаспор відрізняються формально від організацій активістів. Наприклад, зі своєї діаспорної бази в Індії, тибетський уряд у вигнанні має 11 закордонних місій на всіх континентах. Крім впливу на парламентаріїв та міністерства закордонних справ у країнах перебування та надання консульських послуг тибетцям, персонал в цих «Офісах Тибету»

вважається діаспорою офіційним представником Центральної тибетської адміністрації, Далай-лами і територією Тибету. Цей режим дипломатії проявляється як у формі фізичної території у вигнанні (де базується діаспора) і формі уявної території на батьківщині.

Розглянувши все вищезазначене, можна зробити наступні висновки. По-перше, сьогодні держави практикують залучення діаспор до реалізації своїх дипломатичних завдань в рамках публічної дипломатії зокрема, для просування національних інтересів та досягнення власних цілей (через пропаганду, стратегії посередництва та представництва). Діаспори є повноцінними акторами дипломатичних зносин, що виступають посередниками між батьківщиною та приймаючою країною та виступають як суб'єкт та об'єкт публічної дипломатії країн походження та країн реципієнтів.

По-друге, поняття діаспори і дипломатії зазнали значного розширення в останні роки відзначаючи відхід від розуміння діаспори як описової категорії і дипломатії як діяльності виключно державних службовців. Дедалі більше розвивається поняття дипломатії діаспор, в рамках якого діаспора набуває повноцінних ознак дипломатичного актора.

По-третє, представники діаспор часто вдаються до дипломатичних практик, формально через призначення почесних консулів або неофіційно через дії громадян-дипломатів. Дипломатія діаспор – це особливий інструмент політиків діаспори, який виходить за рамки участі у внутрішній політиці та передбачає спілкування і посередництво з багатьма зацікавленими сторонами і аудиторіями.

По-четверте, дослідження дипломатії діаспор змушує переосмислити характеристики діаспор як соціальних утворень, тобто що вважається діаспорою у питання пов'язаних з представництвом та легітимністю особливо у питаннях коли діаспора виступає як суб'єкт або об'єкт дипломатії.

По-п'яте, існує велика кількість діаспор, які виходять за рамки національного або етнонаціонального бачення через конкуруючі ідеї, виражені релігійними діаспорами такими як Фалуньгун, члени якої

вважаються частиною китайської діаспори, або сикхської діаспори з вкоріненими історичними спогадами про переживання етнічного насильства з боку індійського уряду. Ці приклади висвітлюють складні відносини, що діаспори мають з стратегіями урядів своїх історичних батьківщин щодо діаспор.

По-шосте, дипломатія діаспор загострює проблему законного представництва, що спирається на дипломатію як на практику, тобто постає проблема офіційної інституціоналізації органів управління та координації роботи діаспори. В цьому контексті позитивним прикладом є діяльність структур, які координують роботу грецької діаспори Рада греків зарубіжжя, Генеральний секретаріат греків зарубіжжя Міністерства закордонних справ Грецької Республіки.

По-сьоме, діаспори можуть виконувати функції посередників або грати роль миротворців на службі держави, виступаючи дипломатичними акторами, які можуть варіюватися між внутрішніми та іноземними справами, щоб контролювати те, як дипломатія розвивається в інтересах або всупереч інтересам держави.

Аналіз значення діаспорних спільнот у поточних міжнародних взаєминах однозначно демонструє їх трансформацію від неактивних груп мігрантів до динамічних та значущих акторів. Ця метаморфоза стала результатом як глобалізаційних змін, так і посилення самоусвідомлення та консолідації самих діаспор. Отже, діаспори сьогодні – це не просто частина міграційної статистики, а повноправні учасники міжнародних відносин, які здатні істотно впливати на політичні, економічні та соціально-культурні тенденції на планеті. Продуктивна співпраця з ними є наріжним каменем сучасної зовнішньої політики.

1.3 Теорії впливу діаспор на зовнішню політику держав

Роль і значення діаспор значно зростає в умовах загального процесу глобалізації, який характеризується значними потоками міграції і має об'єктивний характер. Нині зростаючі обсяги міграції, які створюють або поповнюють вже існуючі діаспори слід розглядати не лише як постійне всеохоплююче явище, а й як важливий фактор формування нового світового порядку. Різке збільшення масштабів міграції йде паралельно з консолідацією іммігрантських етнічних спільнот. У нових для себе умовах проживання емігранти прагнуть заручитися підтримкою представників своєї етнічної (національної) групи, які вже "освоїлися" в країні проживання. Намагаючись підтримувати один одного, вони прагнуть об'єднатися, щоб не тільки вижити, а й зберегти свої звичаї, традиції, мову в чужому для них етнокультурному середовищі. Об'єднання в общини формуються, як правило, за національним чи етнічним принципом. При цьому нові потоки міграції можуть приєднуватися до вже створених об'єднань (діаспор) або утворювати нові. В результаті число діаспор у світі безперервно збільшується [10, с. 62].

Процес утворення діаспор набув уже настільки значних масштабів, що в світі, вже практично неможливо знайти країну, де не існувало б діаспори іншого народу, так само як і країну, вихідці з якої не утворювали б хоча б невеликої діаспори в якій-небудь іншій країні або декількох країнах. Поширена раніше індивідуальна інтеграція іммігрантів до приймаючого їх суспільства все більше замінюється колективною інтеграцією, в результаті чого виникає інша, діаспоральна форма розселення народів.

На думку західних вчених, які зробили вагомий внесок у розробку теорії націоналізму (У. Коннор, Е. Геллнер, Е. Сміт та ін.), в умовах глобалізації етноси активно розширюють і поглиблюють свої функції, перетворюючись із суб'єктів культури в суб'єкти права і політики. Діаспори справляють вагомий вплив на приймаючі країни. Вони змінюють їх демографічну структуру, етнічний і конфесійний склад. Діаспори не тільки зберігають свої традиції,

звичаї, обряди, але часто і нав'язують суспільству чужі для нього цінності. Зростає вплив діаспор не тільки на внутрішню, але і на зовнішню політику приймаючих країн, оскільки великі транснаціональні діаспори, що користуються значними фінансовими ресурсами, активно лобіюють інтереси тих країн, які ще недавно були для них батьківщиною і з якими вони мають тісні зв'язки.

Зростання чисельності іммігрантських громад та їх інституціоналізація відбуваються настільки стрімко, що це, на думку деяких експертів, дає підстави говорити про "діаспоризацію світу", а деякі з них вважають, що сучасний світ становить собою "не стільки суму держав ..., скільки суму діаспор" [4, с. 64]. Подібне твердження навряд чи можна назвати беззаперечним. Діаспори, безсумнівно, відіграють роль як у внутрішній політиці тих країн, в яких вони влаштувалися і які стали для них "другою батьківщиною", так і в світовій політиці, де вони все активніше заявляють про себе як про самостійного гравця. Але говорити про "діаспоризацію світу", напевне, поки що рано, хоча не можна виключати того, що розвиток людства може піти і за таким сценарієм [10, с. 60-61]. На небезпеку, яку таїть у собі цей процес, звертають увагу багато дослідників. Так, В. Дятлов зазначає, що "поява нового елемента в особі діаспор не тільки серйозно ускладнює палітру соціальної структури населення, особливо міської його частини, але неминуче порушує колишню рівновагу, звичний уклад життя, що вносить у суспільство нові механізми розвитку та нові конфлікти". Причому "фактори, що викликають до життя це явище, носять довготривалий і глибокий характер і тому його вплив на суспільство не тільки збережеться, але й посилюватиметься".

Феномен діаспори належить до найбільш значущих реалій сучасних міжнародних відносин. Розуміння цього присутнє у зовнішньополітичних стратегіях тих країн, які будують свої відносини з іншими державами з урахуванням позицій та інтересів своїх колишніх співвітчизників, які проживають у цих державах. Досвід цих країн показує, що діаспори здатні

служити потужним чинником міжнародного впливу країни їх походження. При цьому далеко не завжди ініціатором цих зв'язків стає країна результату; нерідко сама діаспора створює систему мережових зв'язків, в якій історична батьківщина займає призначене для неї місце. Тому сучасні держави, як правило, переважну увагу приділяють саме тій частині діаспори, яка сама проявляє ініціативу у встановленні й підтримці тісних контактів з титульною державою. Відтак закономірною є актуалізація досліджуваної проблеми в контексті політичної науки, що зумовлюється кількома обставинами.

По-перше, глобалізація як один з домінуючих векторів розвитку світової системи незмінно стимулює зростання тенденцій взаємозалежності і взаємодоповнюваності світу. Впровадження нових інформаційних технологій, телекомунікацій і транспортних засобів "звужує" світ у його тимчасовому і просторовому вимірах, що приводить до необхідності пошуків універсальних засобів попередження та управління соціальними і політичними конфліктами. Якщо діаспори можуть виступати як фактор співробітництва в міждержавній і транснаціональній сферах, то в умовах зростаючої взаємозалежності актуалізується проблема їхнього впливу [24, с. 59].

По-друге, до найбільш значних змін у післявоєнній міжнародній системі відносять зміну складу акторів, що стало однією з причин множення транснаціональних взаємозв'язків та їхнього посилення. Етнічні діаспори є одним із важливих і маловивчених акторів сучасних економічних, політичних, культурних комунікацій, що зайняли власну нішу у внутрішньополітичному житті різних країн і чинять серйозний вплив на стан і розвиток міждержавних відносин [20, с. 102].

По-третє, стабільний політичний розвиток неможливий без розв'язання проблеми "народів у розсіянні" і "розділених народів". Феномен діаспори містить історично аргументовану відповідь на питання про збереження етнокультурної ідентичності народів, їхньої історичної долі в умовах перманентних міграцій та національно-державної організації людських спільнот. Отже, діаспора акумулює в собі всі ознаки етнічних і національних

груп, а також етнонаціональних меншин. Вона формується на їхній основі, інституалізується, акумулює у собі етнокультурний, етнополітичний зміст.

Розвиток такого феномена як транснаціональні мережі зовсім по-іншому змусив окреслити роль і місце діаспор у системі міжнародних зв'язків і звернути особливу увагу на їхній економічний, соціокультурний та суспільно-політичний потенціал. Розуміння діаспори як найважливішого зовнішньополітичного і економічного ресурсу набуває значного поширення у міжнародній практиці сучасних держав, що мають значний потенціал використання "діаспорального" ресурсу на міжнародній арені. Адже присутність діаспори за кордоном розглядається як фактор реалізації національних інтересів, що забезпечує економічну, культурну і мовну присутність у країнах, що мають для держави важливе геополітичне і стратегічне значення. Це, власне, той фактор двосторонніх відносин, де діаспора здатна виступити в ролі "мосту". Використання потенціалу діаспори для створення мережі економічних, суспільнополітичних та інших зв'язків досить поширена світова практика. Адже далеко не завжди перше слово належить державі: нерідко саме діаспора створює систему мережевих зв'язків, і держава (історична Батьківщина) стає однією з ланок цієї міжнародної мережі. Не менш актуальною є прагматична потреба діаспор підтримувати на достатньому рівні елементи власної етнонаціональної ідентичності, самобутності й відповідно протидіяти викликам асиміляційного характеру, незмінно присутніми в тій чи іншій мірі та інтенсивності в рамках чужого національно-державного середовища. Очевидно, що у цьому питанні без національної підтримки комплексного характеру з боку власної національної державності протистояння таким викликам ускладнюється, а часто стає і зовсім неможливим [19, с. 44].

Прагматизм діаспори вимагає свого інституційного, структурного оформлення. Останнє передбачає наявність певного центру планування, координації та реалізації політики щодо діаспори зусиллями державних структур, безпосередньо сконцентрованих у цій сфері діяльності. Політика

держави мешкання щодо діаспори оцінюється як один з важливих показників політики стосовно до історичної батьківщини діаспори, що знаходить відображення у прийнятті зовнішньополітичних рішень. У той же час підтримка збереження і розвитку культурного, мовного та інформаційного простору як чинника "національної присутності" в країнах зарубіжжя розглядається як важливе зовнішньополітичне завдання. Як правило, держави володіють обмеженими інструментами впливу на міжнародні міграційні потоки. Їхня здатність встановлювати інституційні регулятори міграції виявилася істотно підірваною діяльністю недержавних акторів у сфері міграції (багатосторонніх інститутів, транснаціональних корпорацій, діаспор і т.д.), тому наявність недержавних акторів міжнародного, регіонального і локального рівня можна розглядати як цілеспрямований виклик державній політиці і одночасно як допоміжний засіб управління, який за належної координації цілей і ресурсів може сприяти підвищенню ефективності міграційного управління. Це важливо й тому, що неврегульованість правових питань щодо становища нових діаспор призводить не тільки до внутрішньополітичної нестабільності і ускладнення міждержавних відносин, але може переходити у конфлікти, що загрожують регіональній стабільності.

Така ситуація своєю чергою вимагає активнішого використання методів політичного прогнозування і превентивної дипломатії. Відтак стратегія виживання та розвитку сучасної етнічної діаспори полягає в інституціоналізації внутрішньополітичних та транскордонних мереж комунікацій етнокультурних громад. Як учасниця різнорівневих і різноспрямованих комунікаційних потоків діаспора, володіючи специфічним характером складу, ресурсів і цілей, претендує на набуття статусу повноправного суб'єкта політичних відносин, що несе відповідальність за збереження регіональної і глобальної безпеки і стабільності. [25, с. 32]

Етнонаціональні діаспори, пройшовши етап становлення і боротьби за виживання, за допомогою комунікативної діяльності прямо чи опосередковано підтримують історичну батьківщину, піднімають її добробут і авторитет.

Характерними є в той же час тенденції узурпування діаспорами прав на вираз "волю народу" та участь у регіональних і локальних конфліктах, в які залучені етнічно споріднені групи.

Отже, підсумовуючи вищенаведене, констатуємо:

По-перше основою створення діаспори є еміграційні процеси, зумовлені різними причинами і чинниками, переважно соціально-економічного і політичного характеру. Міграційні процеси сучасного світу дедалі збільшуються, складають важливу частину процесу глобалізації і зачіпають практично всі країни.

По-друге діаспорні організації так чи інакше беруть участь у важливих сферах життя країни проживання і є не тільки формою і механізмом існування історично сформованих спільнот, які є носіями певних етнокультурних традицій, а й політичним інструментом. Діаспора може сприяти реалізації цілей зовнішньої політики держави "національного ядра". Налагодження, розширення і всебічне зміцнення зв'язків з діаспорою має на меті досягнення певних раціональних політичних і економічних цілей. Зокрема, це стосується використання інтелектуального, політичного та економічного потенціалів діаспори для встановлення дружніх і тісних стосунків національного ядра з державами проживання представників діаспори, посилення ролі, яку відіграє держава у світовому співтоваристві, а також підняття іміджу держави.

По-третє проведення досліджень проблематики діаспори передбачає розробку рекомендацій для налагодження більш щільних стосунків з державами, де проживають представники діаспор. Сьогодні використання потенціалу діаспори для створення мережі економічних, суспільнополітичних та інших зв'язків стало досить поширеною світовою практикою. Багато в чому цьому сприяв стрімкий розвиток транснаціональних мереж, що змусило переоцінити економічний, соціокультурний та суспільно-політичний потенціал сучасних діаспор.

По-четверте за допомогою діаспорних організацій можна вирішувати питання спеціального (професійного) характеру: адміністративно-поліцейський

режим, влаштування на навчання, роботу тощо. При чому все це не виходить за рамки закону.

По-п'яте найбільша допомога діаспорі це не стільки матеріальна, скільки моральна та політична її підтримка, передусім шляхом визначення проблем представників даної групи як одного з пріоритетів зовнішньої політики держави. Робота з діаспорою повинна бути не декларативною, а конкретною, оскільки представники діаспори відзначаються здатністю відрізняти порожні декларації від реальних справ.

Розділ 2. Механізми та форми впливу діаспор на зовнішню політику

2.1 Політичні, економічні та культурні важелі впливу діаспор

Діаспори відіграють важливу роль у впливі на батьківщини завдяки своїм політичним, економічним та культурним ресурсам. Цей вплив розкривається у трьох основних аспектах: політичному, економічному та культурному.

Політичний вплив - лобіювання інтересів. Діаспори часто виступають активними захисниками інтересів своїх країн походження в країнах їхнього проживання. Це включає підтримку рішень, спрямованих на визнання історичних подій світового масштабу чи захист прав своєї громади. Зокрема, такі кампанії стосуються міжнародного визнання геноцидів, фактів порушення прав людини або інших важливих історичних питань. Підтримка реформ. Діаспори здатні надавати фінансову підтримку реформам, що відбуваються в їхніх країнах походження, особливо в контексті сприяння демократичним процесам. Це може включати фінансування виборчих кампаній, допомогу неурядовим організаціям чи ініціативам, які спрямовані на підвищення ефективності державного управління та забезпечення прозорості. Участь у виборчих процесах. У деяких країнах представники діаспори мають право брати участь у виборах, що дозволяє їм впливати на політичний курс держави навіть за межами рідної країни. Таким чином, вони сприяють формуванню внутрішньої політики своєї батьківщини [9, с. 24].

Економічний вплив-фінансові перекази. Грошові перекази від членів діаспори є істотним джерелом доходів для їхніх країн походження, особливо для сімей у державах, що розвиваються. Такі фінансові потоки створюють умови для розвитку локальних економік, зміцнюючи матеріальний добробут окремих домогосподарств. Інвестиційна діяльність. Представники діаспори часто інвестують кошти у проєкти на батьківщині, що сприяє створенню нових робочих місць та стимулює економічне зростання. Ці інвестиції можуть бути

спрямовані на різноманітні сектори, починаючи від сільського господарства і закінчуючи інноваційними технологіями. Бізнес-зв'язки. Члени діаспор можуть функціонувати як посередники між підприємствами країни походження та їхніми партнерами за кордоном, сприяючи зовнішньоекономічним контактам і експорту. Зокрема, вони часто виступають ініціаторами обміну досвідом, знаннями та технологіями.

Культурний вплив-підтримка культурної ідентичності. Діаспори відіграють важливу роль у збереженні культурних традицій своїх країн походження, включаючи мову, релігію, звичаї та обряди. Це реалізується через організацію фестивалів, святкових заходів і підтримку мовних курсів, що стимулює збереження національної самобутності. Поширення освіти. Діаспори активно залучаються до створення чи підтримки освітніх програм, зокрема тих, які передають знання про мову та культуру наступним поколінням. Це дозволяє молоді зберігати зв'язок із своїм корінням і формувати почуття належності до спільноти. Популяризація культури. Через культурні події, такі як фестивалі, виставки чи концерти, діаспори підвищують обізнаність про культуру свого народу серед мешканців країн проживання. Це не лише сприяє міжнародному культурному обміну, але й зміцнює репутацію їхніх країн походження на глобальному рівні [6, с. 60].

Новий історичний перерозподіл Європи, який склався після Першої світової війни, більшовицького перевороту в Росії, поразки визвольних змагань українців 1917-1920 рр., невизнання країнами Антанти державної незалежності ЗУНР 15 січня 1923 р. призвели до масової політичної еміграції українців. За межами України опинились активні учасники цих подій – керівні діячі Центральної Ради, Гетьманської держави, Директорії, Української Народної Республіки, Західноукраїнської Народної Республіки, Кубанської Народної Республіки, офіцери і солдати армій цих українських державних утворень, службовці державного апарату і працівники закордонних представництв українських урядів, значна частина тодішніх політичних партій, представники національно-свідомої української наукової та культурної

інтелігенції. Сталася велика трагедія українського народу практично Україна обезглавилася, залишилася без свого цвіту, своїх ідеологів, інтелектуальних і духовних поводитирів.

На щастя вони знайшли у собі сили об'єднатися і розпочати тяжку працю з розбудови самостійної України за її територіальними межами. Поза національними теренами України діяли тоді аж три українські легальні уряди УНР з центром у Тарнові, ЗУНР з осідком у Відні, КНР (Кубанська Народна Республіка) у Празі. У 20-і роки ХХ ст. ідеолог національновизвольного руху Степан Бандера наголошував на виконанні еміграцією «одповідальної частини загальнонаціональної і загальндержавної програми української нації, націленої на справу будівництва Української Держави». Розпочалася активна праця з розбудови різних державних структур, серед яких чільне місце належить науковим, освітнім, мистецьким закладам, що мали за мету виплекати національно свідомі, високопрофесійні українські кадри європейського зразка. Культура, наука, освіта Європейська діаспора. Особливо плідною була діяльність української діаспори у самому серці Європи Празі [18, с. 101-102].

Після поразки визвольних змагань згідно зі статистикою близько 22 тис. української інтелігенції, політичних та громадських діячів знайшли свій притулок у Чехо-словащині, президент якої Томаш Масарик, великий гуманіст і демократ, виявив до неї надзвичайну прихильність і дружелюбність. Він особисто знав чільних українських політиків і вчених, зокрема президента УНР Михайла Грушевського, професора Карлового університету у Празі Івана Горбачевського (його ректора у 1902-1903 рр.), професора україністики Карлового університету у Празі Олександра Колессу. У надзвичайно стислий термін на чеських теренах була організована низка національних високих шкіл. Успіх цієї важливої справи значною мірою забезпечив Український Громадський Комітет, заснований у Празі у 1921 р., який став головним осередком культурно-національного життя українських емігрантів за кордоном. Головною науковою і навчальною установою у міжвоєнний період

був Український вільний університет (УВУ), заснований у січні 1921 р. у Відні і за сприяння Чехословацького уряду перенесений у жовтні цього ж року до Праги, яка стала у цей період найпотужнішим осередком українських учених за межами України.

Сьогодні в Австралії живуть понад 30 тис. українців. Австралійська діаспора вважається більш молодю еміграцією більшість українців поселилася тут після Другої світової війни, особливо у 1948-1951 рр. Осіли українці головню у містах. Вони швидко адаптувалися до незвичних умов життя на найвіддаленішому від Європи материку, організувавши господарське, культурне, релігійне і наукове життя. У багатокультурному австралійському суспільстві українська діаспора стала однією з найсамобутніших і найбільш стійких до асиміляційних процесів. Головними ознаками окремого етнонаціонального обличчя українців Австралії є релігійна ідентичність, а також українська культура в її різних формах. Деякі ділянки культури (театр, література, хорове мистецтво, танець, образотворче мистецтво, народне прикладне мистецтво) розвинулися тут порівняно ширше, ніж в інших регіонах поселення української діаспори. Уже дві генерації українців народилися на п'ятому континенті. Хоча вони зберігають багато елементів із своєї етнічної самобутності й у своїй масі ідентифікують себе як особи 41 українського походження, проте деякі (більшою, чи меншою мірою) асимілюються культурно і втрачають мову батьків. Одним з визначальних чинників їхньої само ідентифікації як українців є сучасна незалежна Українська держава, що, безперечно, дасть змогу продовжити існування українства в Австралії при свідомій еміграційній політиці. Освітнє життя в Австралії координується Українською шкільною радою (школи діють лише у вихідні дні). Існують українські видавництва і преса.

В кінцевому рахунку така безперервна взаємодія у часі та просторі системно організованих і чітко структурованих національно-патріотичних, інтелектуально-творчих, духовно – культурних і молодіжних організацій та установ посприяла таким результатам:

- 1) здійсненню давньої мрії української еміграції – проголошенню у 1991 році незалежної соборної держави Україна;
- 2) створенню глобального українського простору – входженню українців у світове співтовариство шляхом створення інтелектуального, духовнокультурного продукту у країнах проживання.

Аналіз механізмів та форм впливу діаспор на зовнішню політику держав відкриває розмаїття та дієвість засобів, якими ці спільноти послуговуються для промоції власних інтересів і потреб своєї історичної батьківщини. Цей вплив багатогранний та виходить за межі усталених дипломатичних каналів. Отже, діаспори еволюціонували у складних і багатоаспектних учасників міжнародних взаємин, вдаючись до широкого спектру механізмів та форм для реалізації своїх цілей та інтересів історичної батьківщини. Їхній вплив характеризується динамізмом та здатністю суттєво трансформувати геополітичний простір.

2.2 Лобізм діаспор у країнах проживання: методи та інструменти

Лобіювання як складний політичний процес має позитивні та негативні сторони. Провести між ними межу можна тільки в законодавчий спосіб. Правове регулювання лобізму йшло шляхом визначення не тільки незаконної лобістської діяльності, але й форм і методів контролю над законним лобізмом. Сучасна теорія лобізму знаходить своє відображення в концепціях груп інтересів, груп тиску, плюралізму, корпоративізму і неокорпоративізму, теорії мереж, інституційних змін. Застосування неоінституціонального, структурнофункціонального та мережевого підходів дозволило уточнити зміст категорії «лобізм», яку можна визначити як систему цілеспрямованого впливу певних соціальних груп на владні органи з метою задоволення своїх інтересів за допомогою впливу на рішення останніх.

Особливості лобізму:

По-перше, лобіювання пов'язане лише з прийняттям публічних рішень; рішення, що прийняті фізичними та юридичними особами можуть також бути піддані впливу інтересів різних груп тиску, однак такий вплив не прийнято називати лобізмом.

По-друге, всі види лобізму мотивовані бажанням вплинути; багато дій або події можуть виявитися причинами прийняття адміністративних рішень, але якщо вони не викликані бажанням впливу - це не лобізм.

По-третє, лобіювання передбачає наявність посередника чи представника - сполучної ланки між групою тиску й офіційними особами.

По-четверте, лобіювання незмінно пов'язане зі встановленням контактів для передачі повідомлень, оскільки це єдиний шлях, яким можна здійснювати вплив [9, с. 20-21].

Отже, лобізм представляє собою систему цілеспрямованого впливу певних соціальних груп на органи державної влади з метою задоволення своїх інтересів за допомогою впливу на їхні рішення. Простежуючи процес концептуалізації поняття «лобізм» в працях західних і вітчизняних політологів можна зробити висновок про те, що даний феномен постає у трьох основних формах: в якості формального політичного інституту, як легальної політичної діяльності та в якості неформальної політичної практики. Лобізм як повноцінний інститут з'являється тоді, коли створені дві необхідні умови. З одного боку, має місце різноманіття інтересів у суспільстві, що виникає внаслідок його соціальної диференціації. З іншого - фіксується наявність політичного й економічного плюралізму, що характерно, насамперед, для демократичних політичних режимів. Інституційне становлення лобізму сприяє забезпеченню ефективної взаємодії держави та громадянського суспільства, коли вплив на динаміку політичного процесу чинить все більшу кількість груп. Крім того, лобізм покликаний посилити управлінську, розподільчу й інші функції інститутів влади. При цьому необхідно мати на увазі, що найважливішою умовою прояву лобізмом своїх позитивних якостей виступає політична, економічна і духовна стабільність в країні. В умовах, коли

дисфункції проявляються «у всіх сферах суспільного життя, лобізм в більшості випадків стає інструментом задоволення вузькогрупових потреб за допомогою надання неформального впливу на прийняття органами влади політичних рішень».

Лобізм як політичний інститут характеризується низкою ознак:

1) наявність кола суб'єктів, що вступають в процесі політичної діяльності у певні відносини з органами влади, що набувають стійкий характер (такими акторами є окремі громадяни, потенційні групи інтересів та групи тиску);

2) існування певної (більш-менш формалізованої) організації, що діє в рамках нормативно-правової системи (в західних країнах існує законодавство про лобізм, в якому детально закріплені процедури ліцензування та відповідальності, створені механізми обліку і контролю діяльності лобістів);

3) лобізм виконує ряд соціально значущих функцій, що інтегрують даний інститут в політичну систему суспільства:

- впливаючи на управлінські рішення, лобізм змушує ефективніше функціонувати органи державної влади й управління, в певному сенсі конкурує з ними, надає їм більшу динаміку та гнучкість.

- лобізм виступає інструментом самоорганізації громадян, за допомогою якого забезпечується суспільна підтримка чи опозиція для конкретного державного рішення, проявляється вплив на політику. У цій ситуації лобізм це своєрідний суперник бюрократії. Більш того, держава в умовах становлення ринкових відносин залишає все більше позицій у сфері захисту інтересів різних соціальних груп і прошарків. Цей вакуум повинен бути заповнений відповідними структурами громадянського суспільства.

- лобізм створює можливості для забезпечення інтересів меншості, бо виступає як специфічна форма прояву політичного плюралізму.

- лобізм втілює принцип свободи соціальних недержавних структур. За допомогою лобіювання вони самі намагаються вирішувати проблеми, володіючи можливістю вибору шляхів і засобів.

- лобізм представляє собою своєрідне соціально-політичне стимулювання, спрямоване на прискорене втілення в життя тих чи інших цілей. При такому підході лобізм представляє собою спосіб активізації певних процесів і явищ.

- лобіювання дозволяє розширити інформаційну базу прийнятих рішень. Лобісти забезпечують органи влади потоком інформації з того чи іншого питання, що виноситься на парламентське слухання, інформують законодавців про стан у різних сферах життя суспільства. Через таку систему соціальнополітичного представництва інтересам різних груп і верств надається актуальність, соціальна значимість. Лобіювання, таким чином, виступає у вигляді механізму підготовки і прийняття відповідних актів.

- лобізм можна трактувати і як спосіб взаємоврівноваження і примирення між собою антагоністичних інтересів. Групи тиску сприяють збереженню рівноваги різних сил і досягненню консенсусу при прийнятті рішень. [9, с. 28].

Отже, головний функціональний зміст лобізму - чинити вплив на представників органів державної влади з метою прийняття рішень в інтересах певних осіб або груп.

Вказаний підхід розуміння лобізму відображує політико-соціальний аспект вказаного явища та робить зазначене поняття досить широким, й водночас слушним, оскільки процес лобіювання є багатогранним. Це визначення лобізму дає зрозуміти його політичну складову. Лобізм це специфічний елемент політичної системи, що спирається на невід'ємне конституційне право громадян брати участь в управлінні державними справами.

Лобізм діаспор у країнах проживання є потужним інструментом впливу, завдяки якому діаспори можуть просувати інтереси своєї історичної батьківщини. Це здійснюється через різноманітні методи та інструменти, які допомагають досягати політичних, економічних і культурних цілей.

Основні методи лобізму діаспор:

Лобізм діаспор можна поділити на кілька ключових методів, що охоплюють як пряму участь у політичному житті, так і більш непрямі форми впливу.

Пряма участь у політичних процесах. Цей метод передбачає безпосереднє залучення діаспори до політичної системи країни проживання. Представники діаспори часто об'єднуються у спеціалізовані групи або асоціації. Їхня мета – консолідовано представляти інтереси громади, національної спадщини та історичного минулого на державному рівні, забезпечуючи офіційне представництво. Діаспора може активно підтримувати конкретних кандидатів або політичні партії, які декларують підтримку інтересів країни їхнього походження або її громадян [9, с. 26]. Це може бути фінансова підтримка, агітація чи мобілізація виборців.

Сучасні медіа є потужним інструментом для лобізму, дозволяючи діаспорам формувати громадську думку та привертати увагу до важливих питань. Діаспори активно використовують як традиційні (газети, телебачення, радіо), так і соціальні медіа-платформи для висвітлення подій у країні походження. Це дозволяє піднімати важливі питання, що стосуються їхньої батьківщини, перед широкою міжнародною спільнотою. Організація подібних заходів допомагає ефективно привертати увагу до проблем батьківщини, поширюючи актуальну та достовірну інформацію серед журналістів та громадськості.

Масові зібрання та культурні події є ефективними інструментами для демонстрації єдності, привернення уваги та формування позитивного іміджу. Діаспори часто організовують акції протесту або підтримки, щоб привернути увагу до певних подій, політичних питань або несправедливості, демонструючи солідарність із батьківщиною. Виставки, концерти, фестивалі, приурочені до національних свят, допомагають не тільки зберігати культурну

ідентичність, але й створювати позитивний імідж країни походження в очах суспільства країни проживання.

Налагодження прямих контактів із ключовими фігурами в політиці та громадському житті є важливим для просування інтересів. Діаспора активно будує відносини з представниками політичних сил, які мають вплив та можуть просувати їхні інтереси у парламенті чи уряді. Подібні події дозволяють діаспорам налагоджувати прямі контакти з представниками різних країн, зміцнюючи власну репутацію та розширюючи мережу підтримки.

Основні інструменти лобізму діаспор:

Створення офіційних структур є фундаментом для системного лобізму. НУО дозволяють офіційно представляти інтереси діаспори на різних рівнях, забезпечуючи правову основу для здійснення діяльності, збору коштів та взаємодії з урядовими структурами. Подібні організації діють як платформи для комунікації, обміну досвідом та організації спільних заходів, які сприяють лобізму та консолідації громади. Ефективне використання медіа дозволяє діаспорам контролювати наративи та швидко поширювати інформацію. Діаспора може фінансувати власні медіа-ресурси або співпрацювати з існуючими ЗМІ для висвітлення питань, пов'язаних з країною їхнього походження, забезпечуючи системне інформаційне покриття. Платформи, такі як Facebook, X (Twitter), Instagram, є незамінними інструментами для швидкого та ефективного поширення інформації, мобілізації громади, проведення кампаній та прямої взаємодії з аудиторією.

Для досягнення максимального ефекту діаспори часто звертаються до професійних послуг. Діаспори можуть наймати професійні лобістські компанії або індивідуальних лобістів для представлення їхніх інтересів на законодавчому рівні, оскільки вони мають досвід та контакти у політичних колах. Для забезпечення правового захисту та впливу на прийняття законів, які можуть відстоювати права діаспори, залучаються юридичні компанії, що спеціалізуються на міжнародному праві та лобізмі. Фінансові можливості діаспори можуть бути використані як потужний важіль впливу. Діаспора може

інвестувати в економіку країни походження, створюючи додаткові можливості для взаємодії з урядом та бізнесом, а також зміцнюючи свій економічний вплив. Надання стипендій для навчання або грантів на дослідження не тільки сприяє розвитку освіти та науки, але й створює позитивний імідж громади та зміцнює зв'язки з країною походження [9, с. 29-30].

Діаспора може фінансувати навчальні програми для представників своєї громади, сприяючи підвищенню їхнього освітнього рівня та формуванню майбутніх лідерів, які розуміють потреби як країни проживання, так і країни походження. Це сприяє збереженню національної ідентичності, вивченню мови, культури та історії країни походження, а також посиленню зв'язків між поколіннями діаспори та їхньою батьківщиною [9, с. 29-30].

Лобізм діаспор є важливим каналом впливу на міжнародні відносини. Використовуючи різноманітні методи й інструменти, діаспори здатні досягати підтримки у просуванні культурних, економічних та політичних інтересів як своєї громади, так і історичної батьківщини. Отже, лобізм діаспор - це комплексний процес, що поєднує громадську активність, медійний вплив, професійне лобіювання, економічні важелі та культурно-освітні ініціативи. Ця багатовекторність дозволяє діаспорам бути потужним каналом впливу на міжнародні відносини, ефективно просуваючи як власні інтереси, так і інтереси своєї історичної батьківщини.

2.3 Приклади ефективного впливу діаспор на зовнішню політику

В останні десятиріччя роль діаспор на міжнародній арені помітно зросла. Зовнішньополітичні практики багатьох країн світу все частіше включають у себе співпрацю з діаспорою. Останні стають суб'єктами публічної дипломатії, відіграють усе більшу роль у зміцненні зв'язків з урядами, політичними партіями та громадськістю зарубіжних країн. Серед причин цього дослідники називають масштабні геополітичні зміни після розпаду СРСР, політика мультикультуралізму, яка існує в державах, де проживає багато мігрантів;

новітні комунікаційні технології, котрі стали потужним засобом підтримання колективної ідентичності. Сьогодні більшість країн світу розробляють державні політики й механізми із взаємодії з власними діаспорами, розвиваючи тим самим політичну, бізнесову та культурну інтеграцію.

Наявність впливової діаспори за кордоном має великий вплив на розвиток дипломатичних відносин держави, її зовнішньої політики. Зважаючи на те, що останнім часом тенденції міграції лише поширюються, діаспора сприймається як впливовий фактор внутрішньополітичних процесів і міжнародної політики. Вона розглядається як потенційний дипломатичний актор, основними функціями якого є переговори, спілкування та представництво країни у світі. Надважливе значення діаспора має для маленьких країн із невеликим державним бюджетом, оскільки діаспора може сприяти залученню інвестицій на розвиток країни, організовувати дипломатичні контакти. Так, діаспора Ізраїлю, Вірменії та Греції в США мають великий вплив на американський уряд щодо формування політики стосовно цих країн. З іншого боку, розвиток відносин діаспори з урядом її історичної батьківщини так само є надважливим. Відносини за лінією «національний уряд–діаспора» встановлюються через міністерство закордонних справ, посольства, консульства, торгові палати. Співпраця діаспор із країнами походження відбувається в різних формах і напрямках, у тому числі через залучення співвітчизників із діаспор у політику, бізнес-проекти. Наприкінці ХХ ст. у багатьох державах світу створено окремі урядові органи та агентства, головним завданням яких стала робота із діаспорами. Державна політика з підтримки закордонних співвітчизників орієнтована на зміцнення національної єдності та залучення потенціалу діаспор для виконання завдань соціально-економічного та геополітичного розвитку. Діаспора все більше стає суб'єктом публічної дипломатії. Під останньою потрібно розуміти міжнародну діяльність, спрямовану на зміцнення зв'язків між політичними суб'єктами й громадськістю зарубіжних країн, для більш кращого інформування закордонної аудиторії, впливу на неї.

Теоретичне осмислення діаспорної проблематики ґрунтується на розумінні діаспори як етнополітичного феномену, що характеризується складною організаційною структурою, культурною самобутністю та тісними зв'язками з історичною батьківщиною. Функціонування діаспор у контексті зовнішньої політики відбувається через різноманітні механізми впливу, включаючи лобістську діяльність, публічну дипломатію, економічну співпрацю та гуманітарні ініціативи. Як зазначає В. Макар, саме організаційна структурованість діаспорних спільнот дозволяє ефективно артикулювати та просувати інтереси країни походження [35, с. 15].

Аналіз інституційних основ взаємодії держави з діаспорою свідчить про формування спеціалізованих державних органів та програм, спрямованих на підтримку співвітчизників за кордоном та використання їхнього потенціалу в міжнародних відносинах. В Україні такий підхід знайшов відображення у створенні наряду публічної дипломатії в структурі Міністерства закордонних справ, що засвідчує інституціоналізацію співпраці з діаспорою на державному рівні. Концептуалізація публічної дипломатії як інструменту зовнішньої політики базується на розумінні важливості формування позитивного іміджу країни за кордоном та залучення діаспорних спільнот до цього процесу [17].

Українська діаспора в Канаді становить показовий приклад впливу етнічної спільноти на формування зовнішньополітичного курсу країни проживання. Історично сформована та організаційно структурована українська громада Канади, представлена такими інституціями як Конгрес українців Канади та Канадсько-українська фундація, демонструє ефективність діаспорного лобіювання [28; 32]. Згідно з дослідженнями В. Макара, саме активність української діаспори сприяла становленню та розвитку двосторонніх відносин між Україною та Канадою, включаючи раннє визнання незалежності України та послідовну підтримку її суверенітету [35, с. 16].

Механізми діаспорного впливу на зовнішню політику реалізуються через формальні та неформальні канали. Формальні механізми включають

представництво в органах державної влади країни проживання, створення спеціалізованих лобістських організацій та участь у консультативних органах. Неформальні механізми базуються на культурній дипломатії, інформаційно-просвітницьких кампаніях та формуванні експертних мереж. У цьому контексті показовою є діяльність Конгресу українців Канади, який через систему адвокаційних заходів сприяє формуванню проукраїнської позиції канадського уряду [28].

Особливої актуальності діаспорний чинник набуває в кризових ситуаціях, коли мобілізаційний потенціал діаспорних спільнот значно зростає. Повномасштабна агресія Російської Федерації проти України продемонструвала безпрецедентну мобілізацію світового українства для підтримки історичної батьківщини. Як зазначає А.Лозинський, саме координація зусиль діаспорних організацій дозволила ефективно протидіяти російській пропаганді та сприяти консолідації міжнародної підтримки України [42, с. 154].

Українська діаспора через структури Світового Конгресу Українців реалізувала широкомасштабну адвокаційну кампанію, спрямовану на підтримку України. Масштабні заходи, приурочені до Дня Незалежності України, стали демонстрацією солідарності світового українства та інструментом формування міжнародної підтримки [3]. Ця діяльність сприяла утвердженню української проблематики в порядку денному світової політики та формуванню сприятливого міжнародного середовища для України.

Аналіз ролі діаспор у кризових ситуаціях дозволяє виокремити специфічні функції, які виконують діаспорні спільноти у протидії гібридним загрозам. В. Огризко у своїх дослідженнях наголошує на важливості діаспори у протидії інформаційній агресії та формуванні об'єктивного висвітлення подій в Україні [8, с. 78]. Саме діаспорні медіа та інформаційні мережі стають важливим каналом комунікації, здатним протидіяти дезінформації та маніпуляціям у міжнародному інформаційному просторі.

Проблема біженців, спричинена повномасштабною агресією Росії проти України, також актуалізувала роль діаспорних організацій у координації гуманітарної допомоги та інтеграції вимушених переселенців. В. Макар у своїх дослідженнях підкреслює, що саме діаспорні інституції стали ключовими елементами інфраструктури прийому та адаптації українських біженців у країнах Європи та Північної Америки [34, с. 370]. Ця функція діаспори демонструє її потенціал у кризовому менеджменті та гуманітарній дипломатії.

На сучасному етапі діаспору як інструмент забезпечення зовнішньополітичних інтересів активно використовують як великі держави (Китай, Індія), так і невеликі за розміром і населенням (Болгарія, Ізраїль, Греція, Угорщина). У XX ст. міграційні процеси в Китаї значно активізувалися. Причини цього революції, громадянські війни, голод, масові репресії. За останні 100 років із Китаю в різні регіони світу виїхало до 35 млн осіб. Тому уряд Китаю вважав за необхідне створити державні структури, які контролюватимуть взаємодію із закордонними китайцями. Зауважимо, що термін «хуацяо» в КНР уживається для двох категорій осіб:

- 1) громадян КНР, які постійно або дуже тривалий час мешкають за кордоном;
- 2) нащадків китайських емігрантів, які є громадянами своїх країн проживання.

В останню чверть XX ст. у Китаї створено велику кількість державних і громадських організацій, ухвалено низку нормативно-правових актів, які забезпечували права вихідців із Китаю. У 1980-х рр. уряд продовжував удосконалювати систему, яка займається справами закордонних китайців. Основним органом у цій системі є Канцелярія хуацяо при Державній раді КНР. Її функціями є розробка й реалізація політики щодо закордонних співвітчизників, організація конференцій, форумів, мета яких – їх залучення для обміну досвідом, підвищення рівня громадської обізнаності щодо співпраці з діаспорою. Канцелярії підпорядковується декілька навчальних

закладів (Пекінський інститут китайської мови і літератури, Університет хуацяо). На місцевому рівні також реалізуються різноманітні проекти, ухвалено законодавство щодо залучення капіталів, технологій, спеціалістів із хуацяо. Для цього створюються платформи для спілкування, обміну досвідом державних органів із представниками діаспори, формуються умови для ведення бізнесу. У 1983 р. при Постійному комітеті зібрання народних представників створено Комітет із справ китайських емігрантів. Комітет відповідає за розробку законопроектів щодо хуацяо, а також виконує представницькі функції. У 1988 р. при Народній політичній консультативній раді засновано Комітет з питань китайців, які проживають за кордоном. У 1995 р. його реорганізовано в Комітет зі справ співвітчизників Гонконгу, Макао та Тайваню. Його основними функціями є забезпечення співробітництва закордонних китайців й уряду, їх участь у формуванні політичного курсу Китаю. У 1990-х рр. у країні відновила політичну діяльність партія «Чжигундан», членами якої є переважно китайські емігранти, які повернулися на Батьківщину з-за кордону. Вона бере участь у розробці державної політики щодо закордонних співвітчизників. У 1980-х рр. із початком періоду реформ відновила свою роботу Китайська асоціація репатріантів. Її створено в 1950 р., але в роки «Культурної революції» її діяльність заборонено. У 1990 р. створено Китайську асоціацію закордонного обміну, що займається встановленням контактів із закордонними китайцями, їх залученням до внутрішнього бізнесу й стимулюванням громадян КНР до співробітництва з компаніями закордонних співвітчизників у науково-технічній, економічній та культурно-освітній сферах. Окрім основних структур, існує велика кількість інших організацій і допоміжних структур із роботи з діаспорою. Між усіма структурами існує взаємодія. Однак це виключає недержавні об'єкти з розробки та прийняття рішень, що є проявом монополізму з боку партійно-державних органів у розробці та реалізації політики щодо закордонних китайців.

Із моменту створення держава Ізраїль системно реалізовує дипломатичну стратегію підтримки єврейських громад по всьому світу, захисту іудаїзму як національної релігії та ідеології. На світовому рівні найвідомішою організацією з підтримки євреїв стали World Jewish Restitution Organisation та United Jewish Appeal. У багатьох країнах світу за підтримки Ізраїлю функціонують впливові єврейські громади та організації, які слугують провідниками інтересів історичної батьківщини у своїх країнах. Так, у США діє American Israel Public Affairs Committee. Він активно співпрацює з американським Конгресом, Адміністрацією президента США, ЗМІ та громадськими організаціями.

Цікавим прикладом впливу діаспори на державну політику є Вірменська діаспора. У середині 1990-х рр. ця держава опинилась у складній ситуації (війна у Нагорному Карабасі, економічна криза, дефіцит іноземних інвестицій, розкол політичної еліти). Вірменська діаспора вплинула на ситуацію. Її представники вели переговори з урядом США, результатом чого стало збільшення фінансової допомоги Вірменії (до \$240 млн) [32]. Водночас, завдяки зусиллям вірменської діаспори, заблоковано американські програми допомоги для Азербайджану.

Угорська діаспора має чималу кількість представництв у сусідніх країнах, що стало результатом трагічних наслідків світових війн для угорців. Так, згідно з Тріанонським мирним договором 1920 р., Угорщина, яка виникла на руїнах імперії Габсбургів, утратила значну частину історичних територій. Вступаючи в Другу світову війну на боці Німеччини, угорці прагнули відновити історичну справедливість, однак у підсумку втратили ще частину земель. Як результат, наприкінці 2010-х рр. діаспори в сусідніх з Угорщиною країнах становлять у Румунії близько 1,2 млн осіб, Словаччині - 460 тис., Сербії - 250 тис., Україні - 150 тис., Австрії - 55 тис., Хорватії - 14 тис. тощо. Ще понад 2,5 млн етнічних угорців протягом XX ст. покинули батьківщину в пошуках кращого життя. Так у США проживає 1,56 млн угорців, Канаді - 315 тис., Ізраїлі та Франції - по 200 тис., Німеччині - 120 тис., Бразилії - 80 тис.,

Росії - 76 тис. Велика чисельність діаспори дає змогу угорському керівництву ефективно використовувати її для реалізації своїх зовнішньополітичних амбіцій.

У країнах Східної Європи Будапешт активно роздає угорські паспорти «співвітчизникам», просуває їх до місцевих органів влади, реалізовує національні інтереси. Часто такі дії супроводжуються вимогами до сусідів надати автономію районам, у яких компактно проживають угорські меншини. У рамках цієї стратегії угорський уряд розробив низку правових механізмів. У їхніх рамках діє система спрощеного надання громадянства Угорщини членам угорської діаспори. Ця практика закріплена в конституції країни та профільних нормативно-правових актах. Також створено систему державних органів, які вирішують усі питання, пов'язані з видачею угорських паспортів. Прагнучи легітимізувати свої дії, у 2015 р. Будапешт ініціював у ЄС питання ухвалення пакета «незаперечних прав національних меншин у Європі», однак безуспішно.

Прикладом подібних дій уряду Угорщини є ситуація в Трансильванії. Діаспора в цьому румунському регіоні сьогодні становить близько 700 тис. осіб. Більшість із них належать до стародавнього угорського субетносу – секеї, які культурно відрізняються від угорців, але офіційний Будапешт наполегливо відносить їх до співвітчизників. У 1952–1968 рр. регіон мав автономію, але згодом її скасовано румунським диктатором Н. Чаушеску. Після розпаду соціалістичного табору й демократизації політичної системи в Румунії проблема знову нагадала про себе. Національна рада секеїв вимагала проголошення автономії, але Бухарест ці вимоги відкинув, але все ж таки був змушений надати максимально широкі права угорській діаспорі (право на подвійне громадянство, навчання рідною мовою, парламентське представництво, а також офіційний статус угорської мови в регіонах компактного проживання). Схожу політику угорський уряд застосовує й щодо Сербії. Тривалий час після розпаду Югославії там існувала проблема правової неврегульованості громадянства, чим намагалася користуватись угорська

влада. Щодо Словаччини та України, то тут стримувальним фактором для Будапешту є заборона подвійного громадянства згідно із законодавством цих країн. Натомість Угорщина практикує тут видачу «угорських посвідчень» (документів для закордонних співвітчизників), а також угорських паспортів на Закарпатті. Отже, політика Угорщини щодо діаспори в сусідніх країнах є складовою частиною стратегії національного розвитку та реалізується дуже агресивно на державному рівні. Фактично деякі дії угорської влади на території сусідів є формами стимуляції сепаратизму, що створює певні проблеми для країн і вимагає від них відстоювання власних інтересів [46, с.291].

У Республіці Болгарія протягом двох десятиліть формується механізм державного управління політикою щодо болгарських спільнот за кордоном. Інституційна система державних органів Болгарії включає вищі керівні органи, органи загальної компетенції й спеціалізовані органи. За різними даними, у світі проживає від 8 до 15 млн етнічних болгар, оскільки найбільша діаспора болгар за межами Болгарії наявна в Україні, що впливає на двосторонні відносини країн. Така її роль зумовила тісний зв'язок між діаспорою та батьківщиною протягом тривалого історичного часу. Досвід взаємодії став основою формування державної політики Болгарії стосовно співвітчизників за кордоном. До 1989 р. Софія не проводила активної політики, яка б давала змогу країні підтримувати культурні й економічні зв'язки з власною діаспорою [46,с.260].

Оформлення політики Республіки Болгарії щодо «закордонних болгар» починається з 1990-х рр., а на початку XXI ст. вона набула розвиненої інституційної структури. У цей період створено Всесвітню асоціацію та Всесвітній парламент болгар. Статут асоціації проголосив національну мету – «вільна, незалежна, демократична й процвітаюча Болгарія, член ЄС духовно об'єднує болгарську націю та підтримує болгар у всьому світі». Метою Всесвітньої асоціації болгар визначено «лобіювання на користь болгарської нації та національної держави». Наступний крок – Всесвітня зустріч болгар у

Європейського парламенті в листопаді 2012 р. На зустрічі обговорювали політику щодо болгар за кордоном, визначили головні пріоритети - поширення болгарської мови, культури, традицій, віри. Зазначалося, що Болгарія повинна гарантувати фінансування болгарських шкіл за кордоном, лобіювати включення болгарської мови в програми шкіл країн ЄС. Ще одним важливим пріоритетом стало формування постійного представницького органу – Національної ради болгар за кордоном. У 2014 р. затверджено «Національну стратегію для болгарських громадян і болгарських історичних громад по всьому світу». Головним завданням нової стратегії став курс на інтеграцію всіх етнічних болгар за кордоном (3 млн осіб) у єдину болгарську націю. Для ефективної реалізації завдань національної стратегії створено низку державних структур. Так, при адміністрації Президента Болгарії з 22 травня 2012 р. діє Комісія з болгарського громадянства і болгар за кордоном. Дирекція «Міграція» в структурі Міністерства внутрішніх справ діє із 2004 р., регулює міграційну політику країни. Громадяни Болгарії та «особи болгарського походження» є цільовими групами міграційної політики Болгарії, відповідно до положень «Національної стратегії». Також існує Міжвідомча комісія з питань болгар за кордоном при Міністерстві освіти, що координує забезпечення діяльності болгарських шкіл за кордоном.

Також успішним прикладом установлення партнерства національної держави та діаспори є Греція, у якій у рамках Міністерства закордонних справ працює Генеральний секретаріат у справах греків зарубіжжя – спеціальний урядовий орган. Він відповідальний за планування, координацію та реалізацію політики щодо грецької діаспори. Декретом Президента Греції в 1995 р. створено Раду греків зарубіжжя задля координації роботи та більш активного співробітництва грецького уряду й діаспори. Головним її завданням є просування інтересів Греції за кордоном, із чим вона справляється.

Світова українська спільнота є однією з найбільших у світі та різноманітною за своїм розвитком. Певні негативні події в історії українського народу, вплив зовнішніх чинників призвели до того, що сьогодні близько

третини українців проживає за межами рідної держави. За даними Світового конгресу українців (СКУ), кількість закордонних українців сьогодні доходить до 20 млн осіб, а за даними МЗС України чисельність української діаспори у світі оцінюються від 12 до 20 млн осіб, не враховуючи трудових мігрантів. Станом на початок 2019 р. українці проживають у 130 країнах світу. У деяких із них українська громада давно пустила корені, але є й такі держави, що приймають українців уперше. Компактні українські громади є в країнах Північної й Південної Америки, Близького та Далекого Сходу, Європи, в Австралії, у країнах пострадянського простору. Національно-культурні об'єднання українців функціонують у більш ніж 60 країнах. Українська діаспора має великий вплив на міжнародне співтовариство, активно сприяє утвердженню позитивного іміджу історичної Батьківщини на міжнародній арені. За умов тісної співпраці закордонне українство може стати величезним ресурсом для України в реалізації зовнішньої політики, розвитку економічних і культурних відносин із зарубіжними країнами. Політичні зв'язки, досвід, капітали, людський потенціал діаспор можуть стати потужним ресурсом прискорення соціально-економічної модернізації України, завершення демократичної консолідації та побудови успішної нації. Державна політика України щодо закордонних українців ґрунтується на визнанні закордонних українців частиною української світової спільноти. Заходи, пов'язанні зі співпрацею з діаспорою, відбуваються на основі відповідних положень Конституції України, Національної концепції співпраці із закордонними українцями, Закону України «Про правовий статус закордонних українців», інших нормативно-правових актах. За необхідності, Україна може укласти угоди з іншими державами задля захисту діаспори. Найкращою моделлю співпраці з українською діаспорою є не лише максимальне задоволення потреб закордонних українців, а й використання їхнього потенціалу для потреб України. Тому заходи повинні бути спрямовані на підтримку українських громад у світі та підтримку в задоволенні різноманітних потреб діаспори (освітні, культурні, фінансові), роботу з молоддю тощо [41, с. 20-22].

У другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. сформувалося декілька потужних центрів об'єднання української діаспори. Найбільшою організацією міжнародного характеру є Світовий конгрес українців (СКУ), створений у Нью-Йорку в 1967 р. Представництва СКУ координують свою роботу в більше ніж 60-ти країнах світу. Основними цілями СКУ є представництво інтересів українського народу у світі, підтримка незалежності та цілісності України, зміцнення зв'язків українського народу з діаспорою, співпраця з урядами інших країн для досягнення миру, свободи й справедливості тощо.

Європейський конгрес українців – організація, що представляє інтереси українських громад у країнах Центральної та Східної Європи. Українська всесвітня координаційна рада – основний координаційний орган закордонних українців. Це міжнародна спілка об'єднань громадян, діяльність якої поширюється на територію України та інших держав. Мета організації – сприяння зміцненню незалежності України, сприяння співпраці України з міжнародними організаціями та країнами поселення українців. Найвищим органом управління УВКР є Всесвітній форум українців, який скликається раз на чотири-п'ять років. Відповідно до ст. 12 Конституції України, держава дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, котрі проживають за її межами. У 2004 р. ухвалено Закон України «Про закордонних українців». Згідно з ним, Українська держава має сприяти розвитку національної свідомості українців, які проживають за межами України, зміцненню їхніх зв'язків із батьківщиною, поверненню в Україну. Уряд постановою від 10 травня 2018 р. № 344 затвердив «Державну програму співпраці із закордонними українцями на період до 2020 р.», мета якої – забезпечення поглиблення співпраці із закордонними українцями шляхом підвищення ефективності роботи органів влади із закордонними українцями. Її реалізація сприятиме активізації співробітництва із закордонними українцями, задоволенню їхніх національно-культурних потреб, залученню потенціалу діаспори для утвердження позитивного іміджу України у світі, просування економічних інтересів держави.

Основними завдання відповідно до програми є:

- реалізація державної політики у сфері інформації щодо посилення протидії антиукраїнській пропаганді та утвердження позитивного іміджу України;
- задоволення науково-освітніх потреб закордонних українців;
- сприяння збереженню й розвитку української мови;
- задоволення культурних потреб закордонних українців та збереження культурної спадщини;
- поглиблення співпраці із закордонними українцями у сфері національнопатріотичного виховання.

Незважаючи на те, що Верховна Рада України визначила пріоритети й працює над законодавчою базою у сфері трудових міграцій, показники трудової міграції в Україні зростають, усе більше українців виїжджають за кордон у пошуках кращої долі. Деякі з них повертаються, деякі залишаються на чужині. Залучення українців з-за кордону вимагає чітких дій української влади, створення належних умов праці та проживання. На превеликий жаль, в Українській державі наразі немає такого органу, який би повністю контролював роботу з діаспорою. Натомість ці функції розпорошені серед декількох державних органів. Управління з питань закордонного українства, гуманітарного співробітництва МЗС фокусується на питаннях співпраці із закордонними українцями. У Міністерстві соціальної політики працює відділ ліцензування діяльності з посередництва в працевлаштуванні за кордоном та з питань трудової міграції департаменту ринку праці та зайнятості, у МОН – управління міжнародного співробітництва та європейської інтеграції. У структурі Верховної Ради діють декілька комітетів, робота яких опосередковано стосується діаспори. Реінтеграція трудових мігрантів стає дуже важливою для України. Тому Державна служба зайнятості створює центри розвитку підприємництва та модернізує соціальну допомогу для організації підприємницької діяльності, однак ефективність таких заходів ще недостатньо вивчена. Міністерство освіти і науки України співпрацює із закордонними українцями.

Наприклад, діти українців, які проживають за кордоном, навчаються там, мають можливість навчатись у Міжнародній українській школі. Заклад співпрацює із закордонними українськими організаціями, школами. Також МОН працює над розробкою навчальних матеріалів для вивчення української як іноземної мови за кордоном. Багато українських студентів їдуть здобувати освіту за кордон і їх кількість невпинно зростає, що зумовлено деякими причинами, як-от: недостатній рівень здобуття освіти в українських навчальних закладах, активна агітація українських студентів деякими країнами ЄС щодо здобуття освіти тощо. Велика кількість студентів, здобувши освіту за кордоном, повертається на Батьківщину. Тому заходи державної політики мають бути спрямовані на ефективне використання досвіду, навичок і знань, які студенти отримали за кордоном, та надання цим особам робочих місць. На сьогодні уряд України має певне уявлення щодо розвитку державної політики стосовно діаспори, котре закріплене в Державній програмі співпраці із закордонними українцями. У стосунках із закордонними українцями Україні потрібно брати до уваги досвід інших держав світу. Потрібно вдосконалювати роботу консульств, дипломатичних представництв, проводити інформаційну агітацію серед діаспори щодо залучення закордонного досвіду на території України.

Отже, приклади успіху засвідчують, що діаспори, за умови відповідної організації та застосування різноманітних засобів, здатні перетворитися на один з найсильніших та найдієвіших інструментів зовнішньої політики для країни, з якої вони походять.

Розділ 3. Вплив діаспор на формування зовнішньої політики України

3.1 Історичні аспекти розвитку української діаспори на Заході та її взаємодія з державою

У сучасному світі величезна кількість автохтонних українців живе за межами рідної України. Нині українців можна знайти навіть у найвіддаленіших куточках нашого світу.

Навіть підрахувати, яку частину становлять наші співвітчизники від світової спільноти, надзвичайно важко. Протягом різних періодів історії різноманітні політичні та економічні фактори, а саме соціально-політичний лад країни, ступень урбанізації, період перебування в позаєтнічному середовищі, етногенетична та соціальна близькість культури контактуючих народів, а також чисельність та характер розселення, змушували розселятися по світу наших співвітчизників. Ці фактори стали головною причиною формування української діаспори – історичного та соціально-політичного явища виїзду та розселення за межами України однорідного за етнічним походженням народу, що утворилося внаслідок чотирьох хвиль української еміграції та яке за своєю класифікацією поділяється на Західну та Східну гілки.

Варто назвати основні наукові і навчальні інституції, визначних діячів науки і культури та основні їхні досягнення. Ось головні з них: Український Вільний Університет, Український вищий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова, Українська Господарська Академія в м. Подєбради, Українська Студія пластичного мистецтва, Український Академічний Комітет, Українське Історико-Філологічне Товариство, Українське товариство книголюбів, Музей Визвольної боротьби України, Українська гімназія в м. Ржевніце поблизу Праги, низка українських видавництв і друкарень та ін. Всього за два десятиліття було створено 180 видань. Унікальним за масштабами став факт заснування 28 травня 1925 р. Музею Визвольної Боротьби України, в якому

були організовані такі відділи: військовий, табірного життя воєнного і післявоєнного періоду, архівів Союзу Визволення України, політичнодипломатичний, еміграційний, академічної праці й студентського життя за кордоном, театральномистецький, хоровий та музичний, сокільського та січового руху, видавництва, періодики та інші. Українському музеєві у Празі було пожертвовано з різних частин світу і України понад 700 тисяч матеріалів. Головою музею, його ідеологом і натхненником до 1935 року був Іван Горбачевський. З 1930 р. Товариство «Музей Визвольної Боротьби України» увійшло до складу Українського Академічного Комітету у Празі й таким чином за посередництвом Міжнародної Комісії для інтелектуальної співпраці при Лізі Націй вступило у духовний обмін з науковими установами цілого світу. Музей став важливим осередком культурного життя української Праги і головним центром збереження пам'яток історії, культури й мистецтва української еміграції усього світу [19,с.43].

Естафету науково-культурного і суспільно-громадського життя у повоєнний період підхопила українська діаспора Німеччини, основою якої була політична інтелектуальна еміграція. У міжвоєнний період (1926-1945 рр.) у Берліні працював Український науковий інститут, фундований гетьманом Павлом Скоропадським, який після поразки Гетьманату емігрував до Німеччини і організував там Гетьманський рух. Завданням інституту було розповсюдження серед науковців світу відомостей про Україну й український народ, дослідження взаємин України з західними країнами, зокрема Німеччиною, в минулому і сучасному, а також допомога українським студентам і науковцям у студіях і розвідках. Інститут давав стипендії молодшим українським науковцям і студентам, які навчалися у високих школах Німеччини й утримував студентський дім у Берліні. В культурно-освітній галузі найбільш активно проявила себе українська еміграція Західної Німеччини.

Суспільно-культурне життя українців у Польщі досить розвинене. Особливою потугою був Український Науковий Інститут у Варшаві,

заснований заходами екзильного уряду УНР 1928 р. при польському Міністерстві віровизнань та освіти. Інститут був покликаний плекати студії з різних ділянок українознавства. В ньому працювали відомі вчені, серед них: О. Лотоцький, А. Яковлів, Р. Смаль-Стоцький, К. Мацієвич, В. Садовський, Б. Лепкий. Діяльність інституту виявлялася головним чином у науково-видавничій справі. Загалом інститут видав понад 77 томів різних публікацій (у тому числі 54 томів праць). За масштабом це була наукова продукція більша, ніж будь-якої іншої наукової установи на Західній Україні й на еміграції. Головна ідеологічна засада інституту розвивати ті ділянки української науки, які не мали можливості розвиватися на батьківщині. Зокрема, інститут видав серію праць і джерел з історії України давнішої доби й нових часів: «Нарис історії України» (Д. Дорошенка), «Діярий гетьмана Пилипа Орлика» (за ред. Я. Токаржевського), «Гетьман Пилип Орлик» (Б. Крупницького), «Українсько-московські договори XVII–XVIII ст.» (А. Яковлева). Окрім наукових була ціла низка перекладів українською мовою богословських видань, а також літературних творів. З 1932 р. інститут почав працювати над повним критичним виданням творів Тараса Шевченка за редакцією П. Зайцева. Із запланованих 16 томів вийшло 13. Також вийшов переклад Максима Рильського поеми «Тадеуш» А. Міцкевіча. По окупації Варшави німцями 1939 р. інститут перестав існувати, а його бібліотека і архіви загинули. До визначних українських вчених, які залишили свій слід на польській землі належить Володимир Кубійович, який навчався у Краківському університеті і працював там доцентом [60, с. 120].

Історію української еміграції прийнято ділити на чотири хвилі, проте умови існування еміграцій фундаментально відрізняються: перші три хвилі українські емігранти жили, творили у країнах поселення в умовах бездержавності (за виключенням короткого періоду існування УНР), а так звана четверта хвиля еміграції навпаки має уже свою суверенну державу Україна. Цей факт є надзвичайно важливим для аналізу історичної ролі діаспори у становленні незалежної України, у примноженні загальнолюдських

цінностей в царині культури, науки, освіти, а також проблем і завдань новітньої діаспори як потужного чинника розбудови і утвердження модерної європейської держави України. Джерелом першої хвилі масової еміграції останньої третини XIX ст. стали селяни з відсталих національних окраїн Австро-Угорщини та царської Росії, а також частина міських ремісників. Це були, як правило, неписьменні люди, які через соціально-економічні причини змушені були покидати свою рідну землю. Але вражає їх глибока духовність. У далекі незвідані краї вони їхали з Богом у серці, Кобзарем та вишиваним рушником [37].

Після тяжкої виснажливої праці вони вперто здобували освіту, створювали хори, драматичні гуртки, танцювальні групи, відновлювали «Просвіту», будували церкви. Першими країнами масового переселення українців були Бразилія та Аргентина, а з середини 90-х років XIX ст. найбільш привабливими стали США, Канада, а згодом Австралія, Нова Зеландія, Гавайські острови. Безперечно серед цих емігрантів траплялися освічені люди, священнослужителі, політики (особливо після революції 1905 р.). Але у своїй масі це були селяни (переважно із Галичини, Буковини і Закарпаття). Цікавим є той факт, що і тоді, як і сьогодні, в суспільстві точилися суперечки щодо доцільності такого відчайдушного кроку з боку численної кількості українців. Певна частина свідомих громадян вважали, що масовий виїзд українців спричинить заселення покинутих ними земель польським, румунським та угорським населенням, що негативно в подальшому позначиться на визволенні цієї частини України від національного гноблення. Показово, що великий інтерес до проблеми еміграції та долі злидарів-переселенців на чужині виявляли видатні прогресивні діячі України. Так, Іван Франко цілком негативно ставився до процесу української трудової еміграції (хоча добре розумів її соціально-економічні причини), вважаючи, що знедоленому людові слід згуртуватися і боротися за своє визволення на Україні. У своїх віршах «До Бразилії» Іван Франко зобразив повний страждань і поневірянь шлях українських переселенців та їхнє буття в незвичних умовах тропічного

клімату. Збереженню національної самобутності українців на чужині допомагали твори українських класиків Тараса Шевченка, Івана Франка, Михайла Драгоманова, Михайла Павлика, Юрія Федьковича, Михайла Коцюбинського, Лесі Українки. Великий вклад у збереження національно-культурної самобутності здійснили Товариства «Просвіта», Товариства ім. Михайла Качковського та інші. Важливу роль у збереженні тотожності українців першої хвилі еміграції відіграла хоча малочисельна, але дуже активна політична еміграція. Яскравим її представником був виходець із знатного військового роду з Полтавщини Павло Крат (навчався у Харкові, Москві, Петербурзі, в Київському і Львівському університетах), який утік від царської охоранки до Канади у 1907 р. і зробив багато корисного для розвитку громадських взаємин між українцями в Канаді та Україні.

До підтримки духу першої еміграції багато приклалася церква і, насамперед, її наставник митрополит Андрей Шептицький, який направив до Канади священнослужителів з ордену василіан (1902 р.), а у 1908 р. сам здійснив поїздку по Канаді від Монреаля до Ванкувера. Так поступово, крок за кроком, у надзвичайно складних економічних і соціальних умовах адаптації та вживання у чужинські традиції, перша хвиля української еміграції творила духовний ґрунт для наступних поселенців, свято плекаючи свої національні обереги для майбутньої Української держави, в яку вона твердо вірила і ця непохитна віра допомагала їй вижити. Її праця не пропала, а стала міцним підмурівком для подальшої розбудови національно-політичних, соціально-економічних і духовно-культурних підвалин української державності. До цієї категорії трудової еміграції у другій і третій хвилі долучилася політична еміграція, яка фактично і стала тим національно-політичним і духовно-культурним феноменом, який творив Україну як державу поза її географічними межами, розбудовуючи для цього різні інституції. Наполегливою і послідовною працею вони створили потужний культурний пласт, який не лише збагатив світову цивілізацію, а став духовним мечем, що спричинився до руйнації стіни тюрми народів і повернув втрачену

національну пам'ять українцям. За часів уже незалежної України відкрився доступ до архівів, настав час активного вивчення української історії, особливо замовчуваних її сторінок, до яких належать і здобутки діаспори. Тільки зараз віднайдене минуле України постає великою глибою, вартою доби та її творців, закриває штучно витворені пустоти українського внеску у світовий культурний контекст.

До особливостей формування Західної української діаспори належить, передусім, зумовленість її формування світовими війнами, зокрема Другою світовою війною. Іншою особливістю формування діаспори було безземелля та низький рівень життя українців на батьківщині, тому вони емігрували переважно до Північної та Південної Америки, адже там було багато вільних земель. Західні українці емігрували або за океан, або до Європи з метою реалізувати себе у науковій сфері. Спочатку головною причиною міграцій українців до країн Північної та Південної Америки та деяких європейських країн були важкі економічні та соціальні умови життя на батьківщині. Під час Другої світової війни близько 2 млн. молодих людей було вивезено на примусові роботи до Німеччини. На початку XX ст. найбільше українців переселилося до країн Північної та Південної Америки із західних земель України (Галичини, Буковини, Закарпаття). Західна українська діаспора найчисельніша в США та Канаді. У США значна кількість осіб українського походження розселена в північно-східних промислових штатах (Пенсильванія, Нью-Йорк, Нью-Джерсі). В Канаді головні райони розселення українців – південь, поблизу державного кордону із США. Близько 85% їх проживає в провінціях Онтаріо, Манітоба, Альберта, Британська Колумбія. Серед міст Канади, де найбільше українців, слід назвати Едмонтон, Торонто, Вінніпег, Калгарі, Монреаль, Сасктаун. Північна Америка стала одним із головних місць проживання українців та осіб українського походження за кордоном [12, с. 491-493].

У Сполучених Штатах Америки та Канаді проживає майже 55% чисельності всієї української діаспори. Відносно висока територіальна

концентрація українського населення на півдні Канади і в північній частині Сполучених Штатів Америки сприяє посиленню національно-культурних зв'язків і особистих контактів їх мешканців. Це є одним із головніших факторів того, що українці не так сильно асимілювалися з іншими етнічними групами і відносно зберегли рідну мову. У США українці за чисельністю посідають друге місце серед слов'янського населення. У 20-х роках ХХ століття у США та в Канаді почали виникати перші організації, що об'єднували українців. Американські та канадійські українці ведуть активне громадськополітичне життя, створюють різноманітні організації. Суттєву роль у тому, що українці Сполучених Штатів Америки та Канади мають можливість зберігати свою етнічну специфіку, відіграють різноманітні форми шкільного навчання. Передовсім – парафіяльні школи при українських церквах. Наприклад, у США діють українські школи двох основних типів: цілоденні (початкові і середні) і суботні та недільні («школи українознавства»). Суботні школи виникли ще в ХІХ столітті. У цих школах набувають знань з української мови, історії, літератури, культури, географії та національних традицій. У частині шкіл вивчають переважно церковні дисципліни. Українські освітні заклади відвідує лише частина українських американців шкільного віку. Українська громада діаспори використовує щонайменші можливості для розвитку шкільної двомовної освіти, підтримуючі школи, що вже існують, та відкриваючи нові. Знання української мови можна вдосконалити в системі вищої освіти США та Канади, де в низці університетів існують кафедри української мови. Власне така діяльність не дозволила українцям розчинити та звести нанівець елементи української культури у країнах проживання. Вона досягла того, що сьогодні скарби української культури є складовою частиною етнічного розмаїття США і Канади [48, с. 182].

У Південній Америці найчисельнішою українська діаспора є в Аргентині та Бразилії. В Аргентині українці розселені переважно в північних провінціях та в столиці країни БуеносАйресі. Із всієї кількості українців, що

проживають в Бразилії, 85% розселені у штаті Парана. Українці також населяють такі країни Південної Америки, як: Венесуела, Парагвай, Уругвай, Чилі.

Значна кількість українців проживає у Польщі, Румунії, Словаччині, Чехії. Як відомо, чимало українців з Польщі в повоєнний період було переселено в Україну, переважно у західні області. Решта була виселена в північні та західні області Польщі. На території Румунії українці розселені переважно в північних та північно-східних районах, на межі з Україною (Південна Буковина) та на Мармарощині, в дельті Дунаю. У Словаччині та Чехії українці розселені на Пряшівщині (Словаччина), а також у містах, зокрема у Празі. Ще наприкінці XVIII ст. частина українців із Закарпаття переселилася до Югославії, а на початку XX ст. тут осіли вихідці зі Східної Галичини.

Чимало українських емігрантів осіло в інших європейських країнах. Так, у Франції українці розселені переважно в Парижі та його околицях. У Великобританії українці зайняті переважно в промисловому виробництві. По декілька тисяч українців проживає в Німеччині, Австрії, Бельгії, Данії та ін. Внаслідок нової хвилі заробітчанської міграції різко збільшилася чисельність українців у країнах Південної Європи, передусім Іспанії, Португалії, Італії та Греції. За різними оцінками, українські емігранти становлять у них від кількох десятків до сотні тисяч осіб. Ці люди зайняті у домашньому господарстві, будівництві, на збиранні врожаю та ін. Наймолодшою є українська діаспора Австралії. Вона сформувалася переважно в повоєнний період із вихідців західних та східних областей України. Українці розселені в східних та південних штатах Австралії та її великих містах (Сіднеї, Мельбурні, Брісбені, Аделаїді). Із посиленням еміграційних потоків населення з України у останньому десятилітті українська діаспора збільшується як чисельно, так і розширюється ареал її поширення.

Типовою рисою сучасної епохи глобалізації є посилення впливу взаємодії народів та культур між собою, яка стає визначним чинником

формування розвитку міжнародного діалогу та міждержавних відносин. Більшість держав встановила міцні зв'язки зі своєю діаспорою, адже розуміють її економічний потенціал для власної країни.

Українська діаспора може стати основним чинником формування конкурентоспроможності української економіки. Якщо вектор розвитку зовнішньоекономічних відносин буде спрямований саме на розвиток відносин із країнами, визначні політики яких є етнічними українцями, і на цьому буде акцентуватися увага, то через деякий час економіка нашої країни також зможе вийти на якісно новий рівень, адже іноземні політики українського походження, по-перше, можуть сприяти налагодженню міжнародних економічних відносин України з іншими державами, а також зможуть застосувати свій досвід розбудови конкурентоспроможної економіки на етнічній батьківщині.

Тож, українська діаспора може відстоювати інтереси країни походження як у політичній, так і в економічній сфері, сприяти формуванню політики на користь батьківщини, зумовлюючи укладання вигідних міжнародних економічних угод та надання фінансової підтримки (зокрема, економічний потенціал української діаспори можна розглядати через призму грошових переказів родичів на батьківщину. За даними Національного банку України, річний обсяг грошових переказів українських емігрантів становив 7587 млн. дол. США. Причому близько 42% зароблених грошей відкладаються як заощадження. Науковці дослідили, що інвестиційний потенціал українських емігрантів становить близько 1 млрд. дол. США на місяць), сприяти інтеграції у сферу міжнародної торгівлі, пропагуючи якість української продукції.

Отже, така кількість розселення українців у світі є достатньою для налагодження зовнішньоекономічних зв'язків, однак можливі економічні вигоди потенціалу української діаспори для розвитку української економіки недостатньо використовуються.

Нині українська діаспора з огляду на організоване життя має у кожній країні перебування свої національно-суспільні, культурні, спортивні, жіночі та інші структури.

Об'єднуючим у світовому масштабі є Світовий Конгрес Українців, який охоплює українство на всіх континентах. Через свої структури він спрямовує і матеріально підтримує діяльність національних організацій в різних країнах світу. Про масштаби діяльності СКУ можна судити з матеріалів його останнього з'їзду (конгресу), що пройшов у серпні 2003 р., вперше за свою історію у столиці України.

Найбільш організованою і дієздатною є українська діаспора на Заході (Канада, США, Велика Британія та ін. держави). Зрештою, тут нічого дивного немає. Там українська діаспора структурувалась в умовах особистої свободи людини, протягом доволі тривалого часу. Дещо складнішою є доля української східної діаспори, тобто тієї її частини, яка проживає у державах після розпаду Радянського Союзу. Хоч за 10-15 років пройшли в її існуванні суттєві зміни на краще. Сказане стосується передовсім усіх трьох Балтійських держав. Не можна не помічати певних зрушень і в житті українців Росії. Щоправда, влада цієї держави як у центрі, так і на місцях не дуже прихильно ставиться до проявів організованості у житті українців. Це, поза сумнівом, слід пов'язувати з нашаруваннями імперської ментальності, яка формувалася впродовж століть.

Українська діаспора, перш за все західна, відіграла чималу роль у здобутті Україною незалежності. Згадати б хоча багаторічну, від заснування у 1967 р., невтомну діяльність у цьому напрямі Світового Конгресу Вільних Українців (від осені 1993 р. – СКУ), серед завдань якого була боротьба за визволення України від національної залежності. Варто згадати для прикладу ще Конгрес Українців Канади та окремих його діячів, які виконували важливі державні функції. Міжнародні та національні організації не лише доступними засобами домагалися звільнення України, але й всіляко намагалися вплинути на правлячі кола своїх держав, щоб ті швидше визнали незалежність нашої країни. В перші роки допомагали в отриманні приміщень під українські

дипломатичні установи (Канада, Велика Британія, Австралія). Надавали і до цього часу надають різноманітну моральну, політичну й досить вагому матеріальну допомогу Україні з огляду на те, що українське суспільство тривалий час не може подолати внутрішніх протиріч через важку морально-політичну спадщину від минулого ладу.

Отже, через внутрішні протиріччя, з якими боркається українське суспільство, Україна багато втрачає у своєму відродженні. Безвихідь штовхає людей до виїзду за кордон,

де з ними, як представниками дуже невиразної держави, поводяться зневажливо. Внутрішня невизначеність, певною мірою, впливає не лише на ставлення інших держав чи міжнародних організацій до України, але й української діаспори до неї, з одного боку, та властей держав перебування, до української діаспори з іншого.

Пройде ще якийсь час, українське суспільство підніметься з руїни. Багато з тих, що останніми роками покинули батьківщину, повернуться із заробленим капіталом, мається на увазі й набутий досвід проживання й праці у цивілізованих країнах, та активно включаться в розбудову своєї власної. А Україна по-справжньому підтримуватиме українську діаспору в усьому світі.

3.2 Виклики та перспективи взаємодії держави та української діаспори в контексті глобальних викликів

Взаємодія держави Україна з українською діаспорою на тлі глобальних викликів має як численні виклики, так і перспективи. Діаспора є важливим партнером для держави, особливо в період соціально-економічних та політичних змін.

Сучасна державна політика України щодо українців за кордоном сприймає діаспорян як невід'ємну частину світової української спільноти. Це визначає конституційні обов'язки України щодо гарантій забезпечення та захисту національнокультурних, мовних та інформаційних потреб зарубіжних українців. Даний фактор зумовлює необхідність налагодження всебічних зв'язків з діаспорою у культурній, науковій, економічній тощо сферах. У свою чергу, українська діаспора за кордоном сьогодні є не тільки носієм матеріальних та духовних цінностей, національної мови, історії, культури, але і виконує роль суб'єкта політичного впливу у питаннях країни народження в країні проживання.

В останні роки невід'ємною частиною державної зовнішньої політики України є підтримка української діаспори. Метою розвитку даного вектору є, насамперед, консолідація української нації на батьківщини та всього українства (за межами країни походження) навколо внутрішніх та зовнішніх проблемних питань, зокрема, щодо подолання російської агресії, а також створення позитивного іміджу України на міжнародній арені. Співпрацюючи із українською діаспорою, Україна дотримується загальновизнаних усіма країнами світу міжнародних принципів: дотримання територіальної цілісності, поваги, суверенної рівності, невтручання у внутрішні справи інших держав тощо. Найбільш пріоритетними напрямками цієї політики є: культурно-освітнє співробітництво, інформаційновидавнича діяльність, культурномистецькі взаємини, економічне співробітництво та співробітництво у галузі спорту та туризму. З метою зміцнення зв'язків

української діаспори з Україною у 2004 р. було прийнято Закон України «Про закордонних українців». Також Україна веде активну співпрацю із українськими культурноінформаційними центрами за кордоном.

Суспільно-політичні процеси в Україні завжди привертали пильну увагу канадської діаспори. Часи Євромайдану, а згодом бойові дії на Донбасі згуртували українську громаду, було ініційовано збір гуманітарної та фінансової допомоги Україні. З моменту повномасштабного нападу росії на Україну Канада активно проводить заходи для підтримки України. Так, більше ніж 20 тисяч українців зібралось 27 лютого на протест під гаслом #StandWithUkraine. Це було наймасовіше зібрання українців у канадській історії. Як і більшість українських діаспор, канадська діаспора вимагала від уряду закрити небо над Україною та відключити росію від міжнародної платіжної системи SWIFT. Канадський уряд неодноразово погоджував надання збройної та гуманітарної допомоги Україні, включно з важким озброєнням та артилерією.

Отже, вплив канадської діаспори на Україну дійсно великий. Історичні події на Батьківщині завжди мають місце і в кругах канадської діаспори. Висловлюючи свою підтримку, Канада регулярно підтримує Україну і фінансово, і морально [39].

На початку XXI ст. роль української діаспори у більшості країн виходить за межі культурно-національного розвитку. Діаспорами етнічних українців в різних країнах створюються етнічні політичні партії та громадські організації, освітні та релігійні інституції, національні ЗМІ тощо. Дані процеси не тільки є важливим чинником збереження національних українських традицій, культури, історії, мови, але є визначним фактором зростання національної самосвідомості та національної самобутності і далі впливають на формування позитивного іміджу українців у світі. Саме такі процеси супроводжують розвиток української діаспори у Польщі. В Україні сьогодні склалися такі внутрішньо та зовнішньополітичні умови, коли нехтування можливістю і потребою заявити про себе на міжнародній арені чіткою, довгостроковою,

стратегічно виваженою політикою публічної дипломатії об'єктивно провадить до розмивання позитивного міжнародного іміджу України у світі через заповнення інформаційних прогалин великою кількістю міфів та стереотипів. При цьому для західної діаспори метою є збереження етнічної ідентичності, а пріоритетом східної діаспори є відродження такої ідентичності. Тому перед політичним керівництвом України, науковою громадою та громадянським суспільством, яке формується, стоїть завдання подальшого урізноманітнення шляхів, методів і засобів якомога повнішого використання всього арсеналу інструментарію концепту «м'якої сили», а саме – публічної та культурної дипломатії. Беручи до уваги, що чисельність громадян України, які постійно або досить тривалий час проживають у Польщі, постійно зростає, необхідно сприяти їхній самоорганізації, співпрацювати з об'єднаннями українців Польщі. Особливої уваги потребує налагодження більш тісних зв'язків із тими українськими діаспорянами, які вже втратили свою материнську мову або релігію, проте пам'ятають про українськість свого походження. Дані зв'язки можуть здійснюватися на державно-офіційному рівні, проте більш ефективними, на наш погляд, будуть безпосередні контакти на рівні «народної дипломатії» [51,с.167].

Отже, вважаємо, що пріоритетним напрямом співпраці України з українською діаспорою, її організаціями в Польщі має стати культурнопросвітницька робота з діаспорянами та громадянами Польщі щодо просування культури України та створення позитивного іміджу України та українців у Республіці Польща. Крім того, пріоритетним завданням української зовнішньої політики має стати відстоювання інтересів українців, які проживають за кордоном. Дана діяльність може здійснюватися на дипломатичному рівні, шляхом співпраці із міжнародними організаціями, приведенням вітчизняного законодавства до міжнародних та європейських норм у цій сфері. Довгий час у Польщі дані функції виконувала церква. Причиною того було недовірливе відношення українців до офіційних державних інституцій РП. Позитивний імідж держави формується шляхом

проведення спільних масових заходів культурного характеру, під час яких представники дипломатичних установ мають сприяти вирішенню організаційних аспектів співробітництва між країною походження та країною-приймачем. Посольство України у Варшаві сьогодні є природною платформою для дипломатичної співпраці із українськими діаспорянами. Проте, її можливості не використовуються на повну силу. Отже, сьогодні важливо посилити дипломатичний захист українців у Польщі, розширити консульську мережу, збільшити штат дипломатів, ввести до його складу фахівців, які б спеціально займалися питаннями аналізу ринку праці, становища на ньому українських працівників, надавали допомогу в реалізації їхніх трудових та соціальних прав, співпрацювали з компетентними органами країни перебування у питаннях міграції.

Таблиця 3.1

**SWOT-аналіз української діаспори в контексті сучасних
глобальних викликів**

Сильні сторони		Можливості	
Сильна національна ідентичність та патріотизм діаспори	+	Зростання міжнародної підтримки України	+
Організованість та інституціоналізація	+	Нова хвиля міграції через війну	-
Фінансовий та економічний потенціал	+	Розвиток технологій та комунікацій	+
Культурно-інформаційний вплив	+	Глобальні виклики (зміна клімату, пандемії)	-
Слабкі сторони		Загрози	
Роз'єднаність та внутрішні конфлікти	-	Асиміляція та втрата ідентичності	-
Недостатня системність діаспорної політики України	-	Зменшення інтересу до України після війни	-

Бюрократичні перешкоди та недовіра	-	Вплив ворожої пропаганди та дезінформації	-
"Відтік мізків" та пасивність нової хвилі міграції	-	Політичні та економічні зміни в країнах проживання	-

Згідно з проведеним SWOT-аналізом, запропоновано такі рекомендації, які спрямовані на підвищення ефективності співпраці між державою та українською діаспорою. Вони мають на меті зменшення впливу слабких сторін і загроз, а також максимально ефективного використання існуючих переваг і можливостей. Використання сильних сторін та перспектив, що існують, підкреслює пріоритети розбудови співпраці між Україною та її діаспорою, що сприятиме зміцненню взаємозв'язків і покращенню ефективності спільних зусиль у світовому масштабі.

Створення єдиної цифрової платформи для української діаспори за кордоном є критично важливим кроком для забезпечення ефективної комунікації, узгодження дій та обміну інформацією між українськими громадами по всьому світу. Такий інструмент сприятиме подоланню розрізненості діаспори, зміцнюючи єдність та забезпечуючи більш конструктивну взаємодію. Для посилення міжнародної підтримки та представлення інтересів України на політичному рівні, варто активно використовувати лобістський потенціал діаспори. Це передбачає залучення громад до відстоювання стратегічних інтересів України, таких як військова допомога, фінансова підтримка та розширення санкцій проти держави-агресора.

Не менш важливо розробити стратегії стимулювання фінансово-економічної співпраці з діаспорою. Створення спеціальних програм, спрямованих на залучення інвестицій у повоєнне відновлення країни, підтримку інновацій та створення робочих місць, має включати економічні стимули, спрощені регуляторні процедури та надання гарантій безпеки інвестицій. У сфері культурної дипломатії необхідно розширити взаємодію з

українськими громадами за кордоном через спільні проєкти, які спрямовані на популяризацію української культури, історичної спадщини та національних цінностей. Такий підхід не тільки зміцнить позитивний імідж України у світі, а й ефективно протидіятиме поширенню дезінформації. Окрім цього, важливо враховувати потреби та можливості нової хвилі міграції, спричиненої війною. Програми інтеграції цієї категорії українців в існуючі структури діаспори мають охоплювати підтримку освітніх та культурних ініціатив, таких як українські школи та інформаційні ресурси, з метою збереження зв'язку мігрантів з Україною та забезпечення їхнього внеску у збереження національної ідентичності.

Оптимізація стратегій для пом'якшення слабких сторін і загроз:

- протидія асиміляції та втраті ідентичності - життєво важливо підтримувати українські освітні та культурні проєкти за кордоном. Це означає активне сприяння вивченню української мови, історії та звичаїв серед молоді діаспори.
- боротьба з дезінформацією - потрібно розробити ефективні механізми для протидії ворожій пропаганді та неправдивій інформації. Це включає надання українській діаспорі надійної інформації та засобів для поширення правдивих відомостей про Україну.
- зміцнення внутрішньої єдності діаспори - ключове значення має підтримка взаємодії та співпраці між різними групами української діаспори для формування спільних цілей та інтересів, що допоможе уникнути внутрішніх розбіжностей.
- відстеження змін у країнах проживання - регулярний моніторинг політичних та економічних змін у країнах, де проживає українська діаспора, є критичним для своєчасного реагування на потенційні загрози та належного пристосування політики діаспори.

Використання сильних сторін задля нейтралізації загроз може бути проаналізовано через серію стратегій, націлених на підтримання інтересу до України та подолання зовнішніх викликів. Підтримка та розширення

українських медіа за кордоном – критичний напрям. З цією метою необхідно задіяти культурно-інформаційний вплив української діаспори, що може суттєво посилити українські медіапроекти за межами держави. Такий підхід сприятиме успішному протистоянню ворожій пропаганді, а також мінімізації ризиків виникнення байдужості чи втрати інтересу до України в міжнародному співтоваристві.

Залучення ресурсів через патріотичний потенціал діаспори також представляє перспективне рішення. Важливо створити прозорі та ефективні механізми, які дадуть змогу мобілізувати фінансові та інтелектуальні ресурси, що знаходяться у розпорядженні представників української громади за кордоном. Це може стати потужною підтримкою для післявоєнного відновлення та сталого розвитку України. Створення мереж впливу є ще однією важливою ініціативою. Рекомендовано сприяти формуванню структур, що об'єднують представників української діаспори, котрі займають важливі позиції у своїх країнах проживання. Завдяки їхньому впливу це дасть можливість більш ефективно просувати інтереси України на міжнародній арені та гарантувати їй адвокацію на високих рівнях ухвалення рішень.

Взаємодія української діаспори у Польщі з Україною з питань євроінтеграції відбувається як на індивідуальному, так і на груповому рівнях. На індивідуальному рівні Україна спільно з Польщею здійснює підтримку українських громадян, які тимчасово перебувають на польській території, проводить обмін делегаціями (насамперед, у науковому, громадсько-політичному та молодіжному середовищі), здійснює спільні проекти (в економічній, науковій, соціально-благодійницькій, посередницькій тощо сферах), використовує особисті контакти, сприяє викладацькій діяльності. Останні два напрями, на нашу думку, є найбільш недооціненими, оскільки вони можуть стати майданчиками для реалізації двосторонніх заходів інформаційно-агітаційного характеру щодо позитивних аспектів євроінтеграції України в обох країнах. Одночасно це може сприяти створенню позитивного іміджу українців та України серед польських громадян. Також

вважаємо, що збільшенню участі закордонних українців щодо реалізації євроатлантичної безпекової стратегії України, мають сприяти, як взаємодія діаспори із державними інституціями країни проживання та країни походження, так і така особливість української діаспори в Польщі, як поєднання серед її представників автохтонних українців із т. зв. «заробітчанами», а також студентами, біженцями тощо. Українська діаспора у Польщі зацікавлена в успішності завершення євроінтеграційного процесу в Україні, оскільки її наслідками має стати посилення підтримки українців польською державою. Крім того, автохтонність українських діаспорян у Польщі може стати переконливим доказом європейськості України й українців [61, с. 151-152].

До пріоритетних напрямів співпраці України з польськими українцями, на наш погляд, слід віднести і взаємодію представників громадянського суспільства обох країн. Зокрема, про перспективи української євроінтеграції та членства нашої країни в НАТО інформацію агітаційного характеру можуть розповсюджувати заробітчани. Даний напрям активно використовувався Республікою Польща під час її просування до ЄС та НАТО. Крім того, на цьому шляху Польща активно залучала до співпраці українських експертів, науковців, представників ЗМІ, вела пошук т.зв. «лідерів думок» серед представників української діаспори, широко використовувала PR-технології тощо. Такий фактор, як неоднорідність української діаспори в Польщі зумовлює також необхідність активізації налагодження зв'язків з Україною представниками кожної з підгруп діаспорної спільноти. Зокрема, досвід, який має українська діаспора щодо демократичних змін у Польщі, участі в діяльності польських органів самоврядування, може сприяти активізації процесу перебудови української держави. У свою чергу, польській владі доречно буде залучити в рамках допомоги Україні не тільки автохтонних українців, але й мігрантів, та сприяти налагодженню співпраці між даними спільнотами. Окремим фактором може стати легітимізація діяльності української влади щодо української діаспори в очах поляків. Така діяльність

може охоплювати фінансову та іншу допомогу представникам української діяльності та мігрантам, присутність представників державних органів на заходах, організованих українською громадою в Польщі. Також слід зазначити, що сьогодні в Україні немає інституційних та законодавчих механізмів, які б давали змогу ефективно залучати інтелектуальні та фінансові ресурси української діаспори до розбудови Української держави.

Отже, розроблення таких механізмів вважаємо перспективними, за умови, що дані механізми будуть підтримані міжнародною спільнотою і тими країнами, в яких проживає українська діаспора. Нарешті, на сьогоднішній день в Україні відсутня програма повернення українців.

Таким чином, підтримка Республіки Польщі на шляху України до європейської та євроатлантичної інтеграції розпочалася після Помаранчевої революції. Подальше співробітництво України та Республіки Польща активізувалося після визначення спільного чинника безпеки після агресії Росії у 2014 р., який задовольнив інтереси обох держав. Як держава-член ЄС і НАТО, а також під час головування у Вишеградській групі Польща на усіх міжнародних майданчиках засуджує російську агресію проти України. Від здобуття Україною незалежності та налагодження дипломатичних стосунків між обома країнами Польща підтримує територіальну цілісність і державний суверенітет України у кордонах, визнаних міжнародною спільнотою. Польща є однією з перших країн Європи, що застосувала санкційну політику в якості стримання російської агресії. Після нападу російських військ на Україну 24.02.2022 р. українсько-польські відносини вийшли на надзвичайно інтенсивний рівень партнерства і співпраці. Українська діаспора в Польщі впливає на українсько-польське міждержавне співробітництво у контексті європейської політики України через роботу організацій українців (спільно з польськими організаціями), починаючи з 2014 р. Дане співробітництво охоплює культурну, гуманітарну, соціальну, політичну тощо сфери.

Сучасний етап є етапом формування нової стратегії українськопольських відносин, в якій на рівні двосторонньої співпраці

однаковий вплив мають державні органи, громадське суспільство обох країн, а також представники української діаспори у Республіці Польща.

Отже взаємодія держави Україна з українською діаспорою потребує системного підходу, який включає гнучкість, партнерство та ефективні комунікаційні канали. Важливою складовою успішної співпраці є взаємна підтримка, врахування потреб та інтересів кожної зі сторін, а також створення довгострокової стратегії розвитку діаспори та її інтеграції в українське суспільне та економічне життя [59, с. 275].

ВИСНОВКИ

Дослідження ролі діаспор у формуванні зовнішньої політики держав, дає змогу зробити низку важливих висновків щодо значення діаспор у сучасних міжнародних відносинах та їхнього впливу на державні зовнішньополітичні процеси. Сучасний світ, який дедалі більше глобалізується, створює сприятливі умови для зміцнення зв'язків між державами та їхніми діаспорами, що розширює функції діаспор як суб'єктів міжнародних відносин. Результатом проведеного дослідження стали наступні висновки.

1. Діаспора визначається як спільнота людей, які проживають за межами своєї країни походження, зберігаючи при цьому культурні, соціальні та економічні зв'язки з рідною землею. Етапи розвитку діаспори включають еміграцію, адаптацію в новому середовищі, формування спільнот та активну участь у політичних і соціальних процесах як у країні перебування, так і в країні походження.

2. Діаспора відіграє важливу роль у міжнародній політиці, виступаючи як міст між країнами. Вона може впливати на формування зовнішньої політики, лобіювати інтереси своєї країни походження, а також сприяти розвитку двосторонніх відносин. Діаспора часто є активним учасником у питаннях прав людини, демократії та соціальної справедливості.

3. Держави великих націй використовують різноманітні політичні інструменти для підтримки своїх діаспор, включаючи законодавчі ініціативи, фінансову підтримку, культурні програми та дипломатичні канали. Це дозволяє їм зберігати вплив на своїх громадян за кордоном і забезпечувати їхню участь у політичних процесах.

4. Держави малих націй часто стикаються з обмеженими ресурсами, що впливає на їхню здатність підтримувати діаспору. Проте вони застосовують креативні підходи, такі як культурні обміни, програми навчання та залучення діаспори до розвитку національної ідентичності.

5. Сучасна українська діаспора стикається з численними викликами, включаючи асиміляцію в нових країнах, збереження культурної ідентичності, а також активну участь у політичному житті. Важливими є питання інтеграції, доступу до інформації та підтримки з боку української держави.

6. Україна використовує різноманітні політичні інструменти для підтримки діаспори, такі як законодавчі ініціативи, програми фінансування культурних проектів, а також активне залучення діаспори до участі в політичних процесах, зокрема через голосування на виборах.

7. Після здобуття незалежності в 1991 році, українська діаспора отримала нові можливості для взаємодії з державою. Взаємодія включає культурні програми, освітні ініціативи та участь у політичних процесах. Цей період характеризується активізацією діаспори в питаннях національної ідентичності та підтримки України на міжнародній арені.

8. Ключові виклики у взаємодії включають недостатню фінансову підтримку, відсутність чіткої стратегії щодо діаспори, а також проблеми комунікації. Діаспора часто відчуває брак уваги з боку держави, що може призвести до відчуження та зниження активності в підтримці рідної країни.

На основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що діаспора є важливим стратегічним ресурсом для держав, здатним підтримати національні інтереси за межами батьківщини, посилити міжнародний вплив країни, сприяти зміцненню її економіки та культури, а також підтримувати зв'язки між державами. Для досягнення максимального ефекту від співпраці з діаспорою держави мають впроваджувати комплексні та довгострокові стратегії, які враховують як потреби самої діаспори, так і інтереси країни походження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абліцов В., Сімченко Г. Українська діаспора : вчора і сьогодні / Всеукраїнська експертна мережа. URL: http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=11132
2. Авер'янова Н. М. Зарубіжне українство у відстоюванні національних інтересів України. *Молодий вчений*. Херсон 2018. № 3 (55). С. 444–446.
3. Адвокація для України: як світові громади відзначили День Незалежності (August 26, 2024). URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/advokacziiia-dlia-ukrayiny-yak-svitovi-hromady-vidznachyly-den-nezalezhnosti/> (дата звернення 26.08.2024).
4. Алієва М. Діаспора : історія, історіографія та спроба уточнення значення поняття. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2006. Вип. 86. С. 63-68.
5. Атаманенко А. Закордонне українство та Україна : проблеми та перспективи взаємовідносин. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Історичні науки*. Острог, 2015. Вип. 23. С. 7-13.
6. Атаманенко А. Роль закордонних українців в українській публічній та культурній дипломатії : історичний і сучасний аспекти. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2019. Вип. 29. С. 54–65.
7. Атаманенко А. Україна і закордонне українство. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки*. Вип. 21. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. С. 8-17.
8. Багатовимірний рашизм: початок і кінець (збірник статей) / Укл. В. С. Огризко. Київ : ДП «ГДП», 2023. 245 с.

9. Базилевич, Д. В. (2009). Лобіювання в Україні та за кордоном: досвід, проблеми і перспективи : інформ.-аналіт. матеріали до круглого столу, 26 лют. 2009 р., м. Київ. Київ: Москаленко О. М. С. 20-30
10. Бакальчук В. Основні завдання державної політики щодо закордонних українців: можливості та перспективи (на прикладі української діаспори в Румунії). *Стратегічні пріоритети*. 2019. №1 (49). С. 58-64.
11. Бевз Т. Сучасна українська діаспора: проблеми і перспективи. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса*. 2007. Вип. 34. С. 33-46.
12. Божук Л. Практика реалізації українського шкільництва: порівняльний аналіз східної і західної діаспори. *Наукові записки Національного 58 університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. 2008. Вип. 11. С. 489-504.
13. Буглай Н.М. Польща та Україна в Європейській політиці сусідства ЄС. *Гілея (науковий вісник) : Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. К. : ВІР УАН, 2010. Вип. 42 (№12). С. 110–118.*
14. Буглай Н.М. Польща-Україна : відносини стратегічного партнерства. *Гілея (науковий вісник). Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. К.: «Видавництво «Гілея», 2016. Випуск 105 (2). С. 108 – 113.*
15. Буглай Н.М. Республіка Польща і Україна : міждержавне співробітництво нового формату. *Гілея (науковий вісник). Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. К. : ВІР УАН, 2012. Випуск 59 (№4). С. 188 – 194.*
16. Буглай Н.М. Українсько-польське співробітництво : міжрегіональний аспект : монографія. Миколаїв: Іліон, 2012. 300 с.
17. В МЗС створено новий напрям роботи – публічна дипломатія. URL: <https://mfa.gov.ua/news/43433-v-mzs-stvoreno-novij-napryam-robotipublichna-diplomatija> (дата звернення 20.08.2024).
18. Винниченко І. І. Українці в пострадянських державах: актуальність дослідження. *Географія та туризм*. 2010. Вип. 8. С. 101-105.

- 19.Газізова О. Збереження національно-культурної ідентичності представниками української діаспори : українознавчий контент. У кн.: Українські громади за кордоном : нові точки відліку : Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 22 квітня 2021 р. Львів, 2021. С. 41-45.
- 20.Гарагонич В. Вплив діаспори на розвиток транскордонного співробітництва. *Історичний архів / Наукові студії : Збірник наукових праць*. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. Вип. 5. С. 100–103.
- 21.Гнатюк Т. Політика України щодо закордонного українства : потенціал розвитку. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2014. № 3 (71). С. 272–284.
- 22.Гнатюк Т. Політика України щодо закордонного українства: невикористаний потенціал для розвитку. *Наукові праці. Політологія*. 2014. Вип. 236. Т. 248. С. 34-38.
- 23.Гомотюк О. Українська діаспора США у процесах українського державотворення: перспективи дослідження. *Мандрівець*. 2014. №5. С. 48-53.
- 24.Деревянко І. Діаспора в сучасних міжнародних відносинах : зарубіжний досвід для України / Українські громади за кордоном : нові точки відліку : Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 22 квітня 2021 р. Львів, 2021. С. 57-61.
- 25.Дьолог О. Українська діаспора : історія формування та сучасність. *Українознавчий альманах* / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2013. Вип. 11. С. 30-33.
- 26.Євтух В. Б., Трощинський В. П., Попок А. А. Закордонне українство : навч. посібник. Київ : ВІК, 2005. С.14-20
- 27.Євтух В., Трощинський В., Попок А., Швачка О. Українська діаспора. Соціологічні та історичні студії : монографія / Київський національний

- університет імені Тараса Шевченка, Центр сучасного суспільствознавства. Київ: Вид-во УААНП «Фенікс», 2003. 228 с.
- 28.Звіт Конгресу українців Канади (серпень 2005 р. – липень 2006 р.). Вінніпег, 2006.
- 29.Зубалій О. Д., Лановик Б. Д., Траф'як М. В. Історія української діаспори: навч. посібник для студ. вузів / Ін-т змісту і методів навчання. Київ: ІЗМН, 1998. 147 с.
- 30.Зубик А. І. Історико-географічні особливості формування середовищ зарубіжних українців. *Часопис соціальної-економічної географії* : міжрегіон. зб. наук. праць. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. Вип. 18 (1). С. 178–183.
- 31.Зубик А. І. Сучасна трудова міграція українського населення в Польщу. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Географія*. Тернопіль, 2014. № 1. С. 107-113.
- 32.Канадсько-українська фундація.
URL: <https://www.cufoundation.ca/uk/> (дата звернення 12.08.2024).
- 33.Киридон А., Троян С. Українсько-польські відносини сучасності : етапи, реалії, перспективи / Сучасні українсько-польські відносини : погляд експертів : зб. аналітичних матеріалів / упоряд. В. Бусленко. Вип. 2. Луцьк : Вежа-Друк, 2017. С. 14-47.
- 34.Кирилич В.П. Українці в Польщі : проблема збереження етнонаціональної ідентичності як чинник українсько-польських відносин : дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2001. 199 с.
- 35.Ключковська І. Держава – діаспора у світових реаліях. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія” : Історичні науки*. Вип. 11 / Відп. ред. І. Пасічник, Л. Винар, А. Атаманенко. Острог : РВВ Національного університету “Острозька академія”, 2008. С. 8-20.
- 36.Ключковська І. Україна – діаспора : двовекторність стосунків. *Український вимір*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2006. С. 19-21. URL:

http://miok.lviv.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=135:2008-08-31-08-16-47&catid=29:2008-08-31-08-01-18&Itemid=118

- 37.Ключковська І. Українська діаспора в об'єктиві сучасності – національно-політичний і духовно-культурний феномен (перша – третя хвилі еміграції) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://miok.lviv.ua/?p=379>
- 38.Коляда О., Райчева А. Українська діаспора як чинник поглиблення зовнішньоекономічних відносин країни. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 15. С. 33-39.
- 39.Конгрес українців Канади. URL: <https://www.ucc.ca/> (дата звернення 20.08.2024).
- 40.Коч С. Любов, яка рухає кордони: діаспоральна політика Туреччини. *Сучасне суспільство. Збірник наукових праць*. 2018. №2. С. 119-134.
- 41.Лалак О. Історико-ментальні засади формування української діаспори і інституційно-процедурні механізми взаємодії з Україною. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2013. №3. С. 18-23.
- 42.Лозинський А. «Бо москалі – чужі люде...». Львів, НТШ, 2023. 328 с.; Lozynskyj A. Ukraine: Slaying the Two-Headed Eagle. Lviv, ShSS, 2023. 274 s.: Мрія, слово і чин: збірник на пошану Володимира Янева (відгуки, рецензії, спогади). Наукове товариство ім. Шевченка, ред. кол. Л. Рудницький, А. Карась, А. Лозинський. Львів, Мюнхен, Нью-Йорк, 2023. 208 с.
- 43.Лозовицький О. С. Діаспори в сучасному світі: чинник зовнішньої політики чи важіль впливу держави [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Lozovitskiy.pdf>.
- 44.Макар В. Двосторонні відносини України та Канади: формування, розвиток, перспективи динаміки. Чернівці, 2020. 496 с.
- 45.Макар В. До питання про біженців з України внаслідок повномасштабної агресії РФ. [w:] *Ukraińcy i ich sąsiedzi na przestrzeni*

- wieków: polityka, gospodarka, religia, kultura i życie codzienne. T. IV. *Ukraińskie Towarzystwo Historyczne w Polsce*. Słupsk – Warszawa, 2024, s. 361–379.
46. Малиновська, О. А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії. К.: НІСД, 2018. 471 с.
 47. Мусієнко І. Діаспоральна політика та її вплив на європейське сприйняття України. *Українознавчий альманах*. 2014. №15. С. 54-57.
 48. Недошитко І. Українська діаспора Сполучених Штатів Америки (1991-2013): джерелознавчий аспект проблеми. *Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє*. 2014. Вип. 19. Ч. 1. С. 253-26
 49. Таран Я. А. Діаспора та її роль у політичному розвитку суспільства. *Humanities and Social Science*. 2015. № III (7), Issue: 42. С. 56–59.
 50. Таран Я. А. Можливості впливу представників української діаспори на суспільно-політичне життя Республіки Польща, в котрій вони проживають. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 108. С. 133–135.
 51. Таран Я. А. Можливості співпраці з українською діаспорою в республіці Польща в контексті національних інтересів України. *Studia Politologica Ukraino-Polona*. 2012. Вип. 2. С. 166–169.
 52. Таран Я. А. Основні напрями взаємодії України з представниками української діаспори Республіки Польща. *Держава і право. Серія : «Політичні науки»* : зб. наук. праць / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2016. Вип. 72. С. 197–214.
 53. Таран Я. А. Політологічний аналіз формування української діаспори : причини виникнення та розвиток. *Трибуна*. 2010. № 1–2. С. 42–43.
 54. Таран Я. А. Роль української діаспори Республіки Польща в реалізації стратегії національної безпеки України. *Держава і право. Серія : «Політичні науки»* : зб. наук. праць / Ін-т держави і права ім. В. М.

- Корецького НАН України. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2017. Вип. 78. С. 172–186.
55. Таран Я. А. Українська діаспора Республіки Польща та її роль у демократичному розвитку сучасної України : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2018. 20 с.
 56. Тодоров І. Українсько-польські відносини в контексті сучасних викликів / Сучасні українсько-польські відносини : погляд експертів : зб. аналітичних матеріалів / упоряд. В. Бусленко. Вип. 2. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. С. 59-68.
 57. Трофименко М. Діаспора як об'єкт та суб'єкт публічної дипломатії. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2019. №39. С. 92-101.
 58. Трофименко М. Діаспора як об'єкт та суб'єкт публічної дипломатії. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2019. №39. С. 92-101.
 59. Турчин Б., Уханська О. Роль етнічної української меншини та діаспори в Польщі у формуванні іміджу України / 25 років Договору між Україною і Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини і співробітництво : спроба балансу / Матеріали III Українсько-польського наукового форуму (11-12 травня 2017, Olsztyn). Olsztyn-Львів : Видавництво НУЛП і INP UWM, 2017. 326 с. С. 273-280.
 60. Турчин Я. “М'яка сила” України в Польщі: особливості та механізми реалізації. *Українська національна ідея : реалії та перспективи розвитку*. 2012. Вип. 24. С. 119-125.
 61. Турчин Я. Українська держава та закордонне українство в Польщі : особливості взаємодії. *Українська національна ідея : реалії та перспективи розвитку*. 2014. Вип. 26. С. 149-155..

АНОТАЦІЯ

Гетманенко Тетяна Юріївна

Тема: Роль діаспор у формуванні зовнішньої політики держав

Ступінь вищої освіти: бакалавр

Галузь знань: 29 «Міжнародні відносини»

Спеціальність: 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

Університет: Державний університет «Житомирська політехніка»

Рік захисту: 2025

У кваліфікаційній роботі досліджується роль діаспор як суб'єктів міжнародних відносин та чинників зовнішньої політики держав. Робота розкриває теоретико-методологічні засади функціонування діаспор, механізми їх впливу на міжнародну політику, а також приклади ефективної взаємодії діаспор із державними структурами. Особливу увагу приділено українській діаспорі, її історичному розвитку, сучасному становищу та потенціалу впливу на зовнішню політику України в умовах глобалізації та міжнародних викликів. У роботі застосовано системний, компаративний та історичний методи дослідження. Отримані результати засвідчують зростання значущості діаспор у формуванні позитивного міжнародного іміджу держав, підтримці політичних рішень і розвитку міждержавного співробітництва.

Ключові слова: діаспора, зовнішня політика, міжнародні відносини, Україна, публічна дипломатія, лобізм.

ANNOTATION

Hetmanenko Tetiana Yuriyivna

Title: The Role of Diasporas in the Formation of States' Foreign Policy

Degree: Bachelor

Field of Study: 29 "International Relations"

Specialty: 291 "International Relations, Public Communications and Regional Studies"

University: Zhytomyr Polytechnic State University

Year of Defense: 2025

The bachelor's thesis explores the role of diasporas as actors in international relations and factors influencing states' foreign policy. The research reveals the theoretical and methodological foundations of diaspora functioning, mechanisms of their influence on international politics, and examples of effective interaction between diasporas and state institutions. Particular attention is given to the Ukrainian diaspora, its historical development, current status, and potential impact on Ukraine's foreign policy in the context of globalization and international challenges. The study applies systematic, comparative, and historical research methods. The findings confirm the growing importance of diasporas in shaping a positive international image of states, supporting political decisions, and fostering interstate cooperation.

Keywords: diaspora, foreign policy, international relations, Ukraine, public diplomacy, lobbying.